

אכילת גבינה ולביבות בחנוכה

הרב ד"ר חיים סיימונס

על הגמרא⁽¹⁾: "נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס", מפרש הר"ן⁽²⁾ "שגזרו יונים על כל הבתולות הנישאות שיבעלו להגמון תחילה וע"י אשה נעשה נס דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה". בלשון דומה ה"כלבו"⁽³⁾ (וגם ה"ארחות חיים"⁽⁴⁾) כותב: "שעל ידי אשה אירע להם הנס הגדול ההוא ושמה יהודית, כמו שמפורש באגדה בת היתה ליוחנן כהן גדול והיתה יפת תואר מאד ואמר המלך יון שתשכב עמו והאכילתו תבשיל של גבינה כדי שיצמא וייתה לרוב וישתכר וישכב וירדם, ויהי לה כן וישכב וירדם, ותקח חרבו וחתכה ראשו ותביאהו לירושלים, וכראות החיל כי מת גיבורם וינוסו. ועל כן נהגו לעשות תבשיל של גבינה בחנוכה." אם מנתחים את דברי ה"כלבו" והר"ן, נקבל את הסעיפים הבאים:

- 1) יהודית בת כהן גדול
  - 2) המלך צוה שעקב יפיה, יהודית תשכב עמו ("כלבו"); גזרו לבתולות נשואות לבעל להגמון תחילה (ר"ן)
  - 3) יהודית האכילה את ראש האויב בתבשיל של גבינה
  - 4) שכרותו של ראש האויב
  - 5) חתוך ראשו של ראש האויב ע"י יהודית
  - 6) בריחת האויב
- נשאלות השאלות: מה מקורו של מעשה יהודית המופיע בר"ן וב"כלבו", ואם כל הסעיפים הנ"ל מופיעים במקור זה?
בתשובה לשאלות הללו, יש בין הספרים החיצונים (ה"אפוקריפים"), ספר בשם יהודית, ותוכנו, כפי שנראה בהמשך, באופן כללי, מתאים לדברי הר"ן וה"כלבו".

השוואה בין ספר יהודית ובין דברי הר"ן וה"כלבו"

מפני שהסעיף "יהודית האכילה את ראש האויב בתבשיל של גבינה", הוא רלוונטי ביותר לנושא שלפנינו, נתחיל את השוואה בסעיף זה, ונכנס לעומקו. בספר יהודית מוזכרים בשני מקומות המאכלים שהיו אצל יהודית. הראשון הוא בפרק י' פסוק ה', מופיעה רשימת המאכלים שיהודית לקחה עמה בזמן שהיא הלכה לעיר בית-אלוה להפגש עם הולופרניס (או אליפורניס), שהיה שר צבא המלך (או לפי כמה גרסאות, המלך עצמו). המקור השני הוא בפרק י"ב פסוק י"ט, שם כתוב שהיא לקחה את המאכלים הללו בזמן שהיא הלכה להפגש עם הולופרניס. לפי ההגיון, ע"י עיון ברשימת המאכלים נקבל תשובה לשאלה: האם מוזכרת ברשימה זו "גבינה"? אולם הענין לא כל כך פשוט! אין לנו היום את הנוסח המקורי של ספר יהודית שחובר בשפה העברית. יש לנו רק תרגומים, וקיימים הבדלים ממשיים ביניהם! התרגום הקדום ביותר מהנוסח המקורי הוא תרגום לשפה היוונית. אולם כיום יש לנו שלוש גרסאות ביוונית⁽⁵⁾, והן: 1) "תרגום השבעים"⁽⁶⁾, 2) מה שנודע כ"קודקס

58", 3) מה שנודע כ"קודקס 19" ו"קודקס 108". נוסח "התרגום השבעים" לפרק י' פסוק ה' הוא (מתורגם לעברית)⁽⁷⁾: "ותתן לאמתה נאד יין ואסוך שמן ותמלא אמתחת חטים ותאנים ופת טהור ותחבש את הכלים ותשם עליה" - "גבינה" אינה נכללת ברשימה! אולם בקודקסים 19, 58, ו-108, "גבינה" מופיעה אחרי המלים "ופת טהור"⁽⁸⁾. נשאלת השאלה, מדוע יש שלוש גרסאות לספר יהודית בלשון היוונית? לענין זה הציע החוקר פרנק זימרמן⁽⁹⁾ שלא היה נוסח אחיד במקור בעברית של ספר יהודית. מהיוונית היו תרגומים של ספר יהודית לשפה הסורית (התרגום נקרא ה"פשיטתא") ולשפה הלטינית העתיקה, ובשני התרגומים הללו מופיעה המלה "גבינה"⁽¹⁰⁾. לזמן יותר מאוחר, הירונימוס, שהיה מאבות הכנסייה הנוצרית במאה הרביעית, הכין תרגום ללטינית שנקרא ה"וולגטה". הירונימוס כתב שהוא תרגם את הספר הזה מנוסח שהיה בארמית, אולם אפשר להציע שהוא גם השתמש בתרגומים ביוונית ובלטינית העתיקה במשך עבודתו. בוולגטה מופיעה "גבינה"⁽¹¹⁾.

יש לפחות חמשה תרגומים לעברית (לא כולל התרגומים המודרניים) של ספר יהודית שנעשו במשך אלף השנים האחרונות; חלקם הם תרגומים חפשיים. תרגום עתיק נמצא בכרוניקה של ירחמאל⁽¹²⁾ שנכתבה במאה ה-11 או במאה ה-12. שם פסוק זה מתורגם⁽¹³⁾: "ותשם על שפחתה האמתחת לחם ונוד יין ותקם ותלך". רואים אנו לא רק שגבינה אינה נכללת, אולם גם שמן, חטים ותאנים, שמופיעים בכל התרגומים האחרים, אינם מופיעים שם!

תרגום עתיק נוסף לעברית נמצא בספר "חמדת ימים". תרגום זה הוא חפשי, ולפי החוקר יהושע גרינץ⁽¹⁴⁾ חובר לפני דורו של רש"י. פסוק זה נקרא⁽¹⁵⁾: "ותתן יהודי ביד אמתה שפחתה נאד חלב וחמת יין וצלוחית שמן וקמח ולחם וגבינה ותלך לה". רואים אנו שבנוסף ל"גבינה", מוזכר גם "חלב"! נשאלת השאלה מהו מקורו של המתרגם שבו מצא "חלב"? אפשר שהמקור הוא מעשה יעל וסיסרא בספר שופטים: "ותפתח את נאוד החלב ותשקהו"⁽¹⁶⁾ ... "מים שאל חלב נתנה"⁽¹⁷⁾. מעשה זה דומה במקצת למעשה יהודית, ואפשר שהמתרגם ערבב את המעשיות.

כמו-כן יש תרגומים לעברית כאשר המתרגמים כתבו מאיזה מקור הם עשו את עבודתם. כמובן, במקרה שבמקור מוזכרת "גבינה", גם בתרגום היא מופיעה! אחד מהתרגומים הללו נעשה ע"י משה מילדונאדו בשנת שי"ב [?] (1552) משפה הלטינית⁽¹⁸⁾. ראינו לעיל שבלטינית מופיעה "גבינה", ולכן גם בתרגום זה היא מופיעה⁽¹⁹⁾. כ-130 שנים אח"כ, בשנת תל"ט (1679), עקיבא לוי מהלברשטט הכין תרגום מגרמנית⁽²⁰⁾. תרגום זה נעשה מהביבליה (תנ"ך, ברית החדשה וספרים חיצוניים) של מרטין לוטר. לוטר לא הזכיר גבינה⁽²¹⁾, ובתרגומו של עקיבא לוי מהלברשטט לא מוזכרת "גבינה"⁽²²⁾. בשנת תקע"ט (1819), תרגום הוכן מהגרסה הארמית⁽²³⁾. [הרמב"ן בפירושו על התורה מצטט מתרגום ארמית לספר יהודית⁽²⁴⁾. אולם מהשוואה לציטוט של הרמב"ן ותרגום זה, נראה שזה לא היה הנוסח הארמי שהיה לפני הרמב"ן]. "גבינה" אינה מוזכרת בתרגום זה⁽²⁵⁾.

בנוסף לחמשה התרגומים הנ"ל, יש גם מספר גרסאות קצרות בעברית ("מדרשים") של מעשה יהודית⁽²⁶⁾. רשימת המאכלים שיהודית לקחה עמה, אינה מופיעה כלל באף אחת מהגרסאות הקצרות הללו.

פרק י"ב פסוק י"ט מדבר על האוכל שיהודית לקחה בזמן שהופיעה לפני הולופרניס. ב"תרגום השבעים" כתוב⁽²⁷⁾: "ותקח את אשר הכינה אמתה ותאכל ותשת

לפניו". פרוש הדבר: יהודית עצמה אכלה מן האוכל שלה, ולא כתוב שהיא האכילה את הולופרניס. כמו-כן יש אותה המשמעות בתרגומים האחרים ביוונית, בסורית, בלטינית וברב התרגומים בעברית. רק בנוסחים בודדים יש שינוי. אחד מהם הוא כת"י משנת קס"ב (1402). שם כתוב⁽²⁸⁾: "ותאמר לשפחתו בשלי לי שתי לביבות ואברה מידך ותעש לה הלביבות וימלחם עד מאד ובחריצי החלב שפך על הסיר. ויקחם ויביאם החדרה אשר אליפורני שמה. ויעש אליפורני כרה גדולה את משתה יהודית ויאכל את הלביבות ואת חריצי החלב..." - דהיינו יהודית האכילה את אליפורני (הולופרניס) בלביבות ובחריצי החלב אשר הכינה. [על "לביבות" נדון בהמשך]. הביטוי "חריצי החלב" מופיע בספר שמואל⁽²⁹⁾ ולפי התרגום⁽³⁰⁾ הוא "גובנין דחלבא"; מסביר ה"מצודת ציון"⁽³¹⁾ על התרגום: "ואולי יקראו כן על שדרך הגבינה לחתכו במדה בעת עשותו". זה המקור היחיד שכתוב בפירוש שיהודית האכילה את הולופרניס בגבינה.

ב"חמדת ימים" כתוב⁽³²⁾: "ותשב ותאכל ותפתח את נאד החלב ותשת וגם את המלך השקתה..." - דהיינו יהודית השקתה את אליפורני (הולופרניס) בחלב, (זה דומה ליעל שהשקתה את סיסרא בחלב). אולם כפי שכתבנו למעלה זה המקור היחיד שמזכיר חלב, ובנוסף לזה כתוב בפירוש **שהיא השקתה** את הולופרניס.

לסיכום רואים אנו שלפי מספר גדול של גרסאות, יהודית לקחה עמה גבינה בזמן שהיא הלכה לעיר בית-אלוה, והיא לקחה את הגבינה (יחד עם המאכלים האחרים) לפגישתה עם הולופרניס. בגרסה אחת כתוב בפירוש שהיא האכילה את הולופרניס בגבינה (חריצי החלב), וכנראה, כתבי הראשונים בנושא זה, הם בהתאם לגרסה זו.

הבה נדון בשאלה האם יש השוואה בין הסעיפים האחרים שהובאו ע"י הר"ן וה"כלבו", לבין הסעיפים המופיעים בספר יהודית?

הר"ן וה"כלבו" כותבים שיהודית היתה בת כהן גדול. אולם בספר יהודית כתוב שהיא היתה משבט שמעון!⁽³³⁾ אולם בשתי גרסאות מופיע הענין שיהודית באה מהכהנים; באחת מהן⁽³⁴⁾ יהודית אומרת "אני ואחי כהנים", ובשניה⁽³⁵⁾ היא אומרת "... ואחי ובית אבי מלכים וכהנים גדולים".

כותב ה"כלבו" שמפני שיהודית היתה יפה תואר, הולופרניס רצה לשכב עמה. זה מופיע בכל הגרסאות של ספר יהודית. אולם גרסת הר"ן שאשה היתה צריך להבעל ע"י המלך בתחילה, לא נמצא בספר יהודית. אולם יש כמה כת"י של הספור הקצר המתחילים בגזירות היוונים נגד היהודים. ביניהן היתה: "שכל מי שנושא אשה שיוליך אותה לפני המלך ויבעול אותה קודם ואחר כך תחזור לבעלה..." היהודים הצליחו למצוא תחבולות כדי לא לקיים גזרות אלו. אולם כשבת כהן גדול (השם יהודית אינו מוזכר!) באה להינשא, היהודים לא יכלו להסתיר אותה. אולם בת כהן הגדול הראתה מסירות נפש עצומה, ומפני זה אחיה יהודה התיז את ראשו של ההגמון⁽³⁶⁾. [יש גרסה אחרת שיהודה, אחותו וחבריו באו לשר ואחד מהם (לא ידוע אם זה היה יהודה, אחותו או חבריו!) התיז את ראשו של השר⁽³⁷⁾]. **אחרי** אירוע זה כתבי-היד הללו ממשכים במעשה יהודית. לכן אפשר שגרסת הר"ן באה מערבוב השמות "יהודה" ו"יהודית"! אולם מפני שהר"ן כותב שב"מדרש" נמצא גרסתו, אפשרי שגם היה לפניו מדרש שאין בידינו. נציין שיש שאומרים שכחצי הספרים שנכתבו בעבר לא הגיעו אלינו!⁽³⁸⁾

אולם לפי **הגרסה שיש לפנינו**, רש"י מדייק יותר מהר"ן בנושא זה. לפי לשונו של רש"י⁽³⁹⁾: "שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה ועל יד אשה

נעשה הנס". רואים שרש"י אינו מזכיר את השם יהודית, ואפשר לפרש את המלים "על יד אשה נעשה נס", שהנס התרחש עקב מסירות הנפש של אשה. חתוך ראש האויב ובריחת האויב מופיעים בכל הגרסאות. מכל הנ"ל אפשר לסכם שהגרסאות השונות של ספר יהודית וגם הקיצורים, הם בעיקר מתאימים לדברי הר"ן וה"כלבו".

אולם ר' עזריה מן האדומים, מחבר ספר "מאור עינים", דחה למידת הנושא מספר יהודית⁽⁴⁰⁾. הוא טוען שהר"ן "ערוב פרשיות שהרי במגלת תענית". הפרשיות הן: (1) לתאריך י"ז באלול. שם כתוב⁽⁴¹⁾: "...ובת אחת היתה למתתיהו בן יוחנן כהן גדול וכשהגיע זמנה להנשא בא הקסטרין לטמאה ולא הניחו אותו וקנאו מתתיהו ובניו וגברו ידם על מלכות יון ונמסרו בידם והרגום..."⁽²⁾, לתאריך כ"ה בכסלו, שהוא נס חנוכה⁽⁴²⁾. רק בביטול מגילת תענית⁽⁴³⁾, חכמי הדור "הסכימו לכלול בשמחת חנוכה זכרון עולה לכמה נסים הן דבר יהודית מתי שהיה הן דבר בתו של חשמונאי שארע ב[י"ז] אלול הן נס השמן [כ"ה כסלו] ועל כלם הנצלנו מיד אנטיוכוס."⁽⁴⁴⁾

דברי האחרונים

ראינו לעיל, שעקב הנס שנעשה ע"י יהודית, ה"כלבו" כותב שנוהגים לאכול בחנוכה "תבשיל של גבינה", בזמן שהר"ן כותב "גבינה" וה"חמדת ימים" כותב שיהודית השקתה את האויב ב"חלב". נשאלת השאלה, מה כותבים ה"אחרונים", בנושא זה?

ה"בן איש חי" מביא רק גרסת ה"חמדת ימים". לפי דבריו⁽⁴⁵⁾: "אוכלין מאכלי חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב..." לעומת זאת ה"כף החיים" מביא את ה"כלבו"⁽⁴⁶⁾: "י"א שיש לאכול גבינה בחנוכה... והאכילתו תבשיל של גבינה". (אח"כ הוא מביא גם את ה"בן איש חי": "ויש מפרשים וכו'")

במאה ה-16 הרמ"א הביא מה שנראה כערבוב הגרסאות השונות. לפי דבריו⁽⁴⁷⁾: "י"א שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב". אולם בפירושו למלים הללו של הרמ"א, ה"משנה ברורה" מדייק וכותב⁽⁴⁸⁾: "והאכילה לראש הצוררים גבינה..."

הראשון שמביא אכילת גבינה וגם חלב הוא ה"לבוש" שחי באותה התקופה של הרמ"א. לפי דבריו⁽⁴⁹⁾: "וי"א שיש לאכול גבינה וחלב באותן סעודות שהן מפילין שינה על האדם זכר לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב". על הדברים הללו של ה"לבוש", מפרש ה"אליהו זוטא"⁽⁵⁰⁾: "לשון הכלבו תבשיל של גבינה". לא ברור אם כוונתו היא לדייק יותר מה"לבוש" בדברי ה"כלבו", או להסביר שכוונת ה"כלבו" בבטויו "תבשיל של גבינה" היא "גבינה וחלב".

מעשה יהודית הובא גם ע"י ה"חיי אדם". לשונו היא⁽⁵¹⁾: "... והאכילתו תבשיל גבינה כדי שיצמא ... ולפי שהנס נעשה ע"י תבשיל חלב לכן נוהגין קצת לאכול תבשיל חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה ע"י חלב". ב"קיצור שלחן ערוך"⁽⁵²⁾ מופיע לשון דומה, אולם לא בדיוק זהה. ההבדל העיקרי ביניהן הוא, שבזמן שה"חיי אדם" כותב "תבשיל חלב", הקצשו"ע כותב "מאכלי חלב".

נשאלת השאלה, האם **בלשון הפוסקים**, גבינה נחשבת כ"מאכל חלב" ו"תבשיל חלב"?

הביטוי "מאכל חלב" מוזכר בהלכות חג השבועות. כותב הרמ"א⁽⁵³⁾: "לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות", ומפירושו של ה"באר היטב"⁽⁵⁴⁾ רואים שזה כולל "גבינה קשה". להגדיר גבינה כ"תבשיל חלב" יותר קשה, מפני שבהכנת גבינה מחלב אין בישול! אולם אפשר להביא ראיה מדיני סעודה מפסקת לפני צום תשעה באב. בסעודה זו, מותר לאכול רק תבשיל אחד. בספרי הפוסקים⁽⁵⁵⁾ מופיעים ש"לביבות ממלואים בגבינה" נחשב כשני תבשילין. מסביר ה"מחצית השקל"⁽⁵⁶⁾ שאמנם אכילת גבינה שרגילים לאכול חי אינה תבשיל, "מ"מ כשנתבשל מיקרי תבשיל". כמו-כן ה"בן איש חי"⁽⁵⁷⁾ מסביר כך. לכן אם אוכלים גבינה **מבושלת**, אפשר להגדיר אותה "תבשיל חלב".⁽⁵⁸⁾

אע"פ שכל האחרונים מביאים את המנהג לאכול מאכלי-חלבי בחנוכה, מלשון ה"חיי אדם" והקצשו"ע⁽⁵⁹⁾: "נוהגין קצת", רואים שמנהג זה לא התפשט בכלל ישראל. כמו-כן רואים משיר שנכתב ע"י רבי נפתלי הכהן משנת תקי"ז (1757), שהעיקר הוא לזכור את מעשה יהודית, ואכילת גבינה היא רק ענין משני. לשון שירו היא⁽⁶⁰⁾:

לאכול גבינה אין הכרח,
נוהגין לזכר שלא לשכח,
מעשה יהודית שעשתה בכוונה,
להאכילו חלב להשקיע בשינה.

בן אלו שקיימו למעשה המנהג לאכול מוצרי-חלבי בחנוכה היו הגאון ממונקאטש⁽⁶¹⁾ שאכל "ביום סעודת צהרים מאכלי חלב דייקא בחנוכה", ויהודי אלג'יר⁽⁶²⁾ שאכלו ביום ר"ח חנוכה "פת עם גבינה".

לביבות

הבאנו כת"י משנת קס"ב (1402) של מעשה יהודית אשר בו יהודית האכילה לביבות וחריצי החלב להולופרניס.

"לביבות" מוזכרות ב"מעשה אמנון ותמר" בספר שמואל⁽⁶³⁾: "ויאמר אמנון אל המלך תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לבבות ואברה מידה... ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו ותבשל את הלבבות. ותקח את המשרת ותצק לפניו...". על המלה "ותלבב", פירש רש"י⁽⁶⁴⁾: "ותחלוט סולת מורבכת במים רותחים תחלה ואח"כ בשמן". על "ויבשל", "מצודת דוד" מפרש⁽⁶⁵⁾: "עוד פעם על המחבת בשמן". על המלים "ותקח המשרת", הגמרא בסנהדרין כותב⁽⁶⁶⁾: "שעשתה לו מיני טיגון". מכל זה רואים אנו שלביבות הן מה שהיום נקראים "סופגניות". נציין שבין המאכלים שהיו אצל יהודית, היו הרכיבים להכנת לביבות - דהיינו, חיטים ושמן. עקב האכלת חריצי החלב (גבינה) להולופרניס, הפוסקים כותבים שנוהגים לאכול גבינה (או מוצרי חלב) בחנוכה. נשאלת השאלה האם, ואם כן איפה, מוזכרת אכילת לביבות בחנוכה?

בספרי הלכה וספרי מנהגים (לא כולל ספרים שהודפסו בדורנו!), אכילת לביבות בחנוכה אינה מוזכרת כלל, אולם בשירים וזמירות היא מוזכרת. הראשון שהזכיר אכילת לביבות בחנוכה היה ר' קלונימוס בן קלונימוס שחי לפני כשבע מאות שנה. באחד משיריו הוא כותב⁽⁶⁷⁾:

ובחדש התשיעי בכסלו :
קול המון שליו :
לכבוד מתתי' בן יוחנן ולא לגנאי :
ולכבוד בן חשמונאי :
ואספו הנשים החשובות :
בקיאות לעשות הבריאה וללבב הלבבות :
עגלות גדולות כהקף המרחשת :
ומראיהן טוב ייני וארגוני כמראה הקשת :
יאפו את הבצק ומינים יעשו מטעמים מהעיסה :
חביץ קדרה ובן דייסא :
ועל הכל יקחו סלת חיטין :
ויעשו ממנו הסופגנין והאסקריטין.

כמה מאות שנה אח"כ, בתחלת המאה ה-17, נתפרסם ספר "שתי ידות" של המשורר מנחם די לונזאנו. ספר זה מחולק לשנים, ובחלק הראשון "יד עני", יש חמש "אצבעות". האצבע החמישי נקרא "טובה תוכחת" והיא שיר מוסר. בחלק הרביעי לשיר זה הוא כותב⁽⁶⁸⁾: "לביבות עם גבינה בחנוכה, ריקים בדבש הדלק לנרי". רואים שלפי לונזאנו המנהג היה לאכול לביבות עם גבינה בחנוכה; אפשר שכוונתו היא ללביבות ממולאות בגבינה, תבשיל ידוע באותה התקופה (כפי שהוזכר לעיל).

כמו כן יש זמר לשבת חנוכה שנכתב ע"י "אברהם" - י"א⁽⁶⁹⁾ אברהם אבן עזרא ויש שדוחים⁽⁷⁰⁾ שהוא המחבר. זמר זה הופיע בפעם הראשונה בסידור שנדפס בסאלוניקי⁽⁷¹⁾ בשנת שט"ו (1555), ואח"כ בספרים אחרים⁽⁷²⁾ ובחבורות זמירות לשבת⁽⁷³⁾. הזמר מתחיל "אכלו משמנים וסולת רבוכה" ומביא כל מיני מאכלים לסעודת שבת חנוכה. מזמירות לשבת ששרים במשך השנה, רואים שחלק מהמאכלים המופיעים בזמר זה, למשל: "אכול משמנים"⁽⁷⁴⁾ ו"ברבורים"⁽⁷⁵⁾, שייכים דוקא לשבת. נראה שה"סולת רבוכה" שייכת דוקא לחנוכה, אולם מהי "סולת רבוכה"? בהתאם לפירושו של רש"י למלה "ותלבב" (שהובא לעיל), אפשרי שכוונת "סולת רבוכה" שמוזכרת בזמר זה היא לביבות. [יש אפשרות אחרת שהיא ל"כוסכוס", שנאכל בחנוכה ע"י יהודי אלגיר. בספר "זה השלחן" על מנהגי יהודי אלגיר, הרב אליהו גיג כותב⁽⁷⁶⁾: "נהגו איזה יחידים ואנשי מעשה עושין ביום ר"ח חנוכה תבשיל אחד הנק' כוסכס עם בשר..."]

[נציין שבשו"ת של הרב ישראל מברונא כתוב⁽⁷⁷⁾ שלא לשיר זמר זה מפני "שסעודת חנוכה אינה סעודת מצוה" ומתוכנו של הזמר נראה "דסעודת מצוה היא". אולם באמת זה קשה, מפני הרמ"א כותב⁽⁷⁸⁾: "...ונוהגין לומר זמירות ושבתות בסעודות שמרבים בהם ואז הוי סעודת מצוה". כמו-כן לפי מנהגי טשרנובל וסקוור, שרים זמר זה בשבת חנוכה⁽⁷⁹⁾, וזה מראה שלא כולם קבלו את דעת הרב ישראל מברונא בנושא זה.]

נשאר השאלה, מדוע רק אכילת גבינה בחנוכה מוזכרת ע"י ה"כלבו" והר"ן, ולא מוזכרת אכילת לביבות? בתשובה, יש מקום להציע, שהסיבה שה"כלבו" כותב "תבשיל של גבינה" ולא רק "גבינה", היא שכוונתו לתבשיל "לביבות ממולאים בגבינה".

אכילת לביבות (וגם סופגניות) מוזכרת בפירוש בספרי מנהגים (לעומת ספרי שירים וזמירות) **רק בזמננו**⁽⁸⁰⁾, והסיבה שנתנה **ובלי שום מקור** היא זכר נס השמן. זה קשה מפני שהמצוה היא להדליק שמנים בחנוכה ולא לאכול אותם!

התאריך של מעשה יהודית

מלשון הגמרא "נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס", נראה שמדברים לנס שאירע בזמן המכבים. אולם, יש חילוקי דעות בחז"ל בנושא זה. יש, כמובן שקבעו התאריך של מעשה יהודית בזמן המכבים. לעומת זאת, הרב יעקב עמדין בספרו "מור וקציעה" כותב⁽⁸¹⁾ שהם שקבעו מעשה יהודית בזמן המכבים "ערבב מעשה שני ניסים [דהיינו נס העיקרי של חנוכה ונס יהודית] מתחלפים. ורחוקים מאד בזמניהם זה מזה. ולא קרב זה אל זה. אם לא שנאמר שרצה לתת זכרון לנס יהודית שאירע בזמן קדמון. בימי גלות בית ראשון. ולא מצא לו מקום מיוחד וצירפו לנס חנוכה." כמו-כן ה"בן איש חי" כותב⁽⁸²⁾: "ונס זה נעשה קודם נס העקרי של חנכה בכמה שנים, אך הואיל ואותו אויב היה ממלכי יון וגם הוא היה רוצה להעבירם על דת, לכן עושים לנס זה ג"כ זכר בימי חנוכה."

מה אומרים ההיסטוריונים בקשר לתאריך כתיבת ספר יהודית, וזמנו של האירוע בספר?

בקשר לתאריך חיבורו, ישנן שלוש סברות שונות⁽⁸³⁾. הראשונה היא שהספר נכתב באמצע המאה הרביעית לפני הספירה, השנייה היא שנתחבר בזמן החשמונאים, והסברה השלישית (סברה שהיא בדוחק גדול מאוד!) היא בזמן בר-כוכבא. הסברה השנייה (דהיינו בזמן החשמונאים) היא הסברה המקובלת⁽⁸⁴⁾. מזה ניתן להבין מדוע לא נכלל ספר יהודית בין ספרי התנ"ך. בתוספתא ידים כותב⁽⁸⁵⁾: "ספרי בן סירא וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך אינן מטמאין את הידים". ספר בן סירא היה כתוב במאה ה-2 לפני הספירה, ולכן ספר יהודית נכתב אח"כ (או באותה התקופה), ולכן לא יכול להיות נכלל בספרי התנ"ך.

עכשיו כשקבענו תאריך חיבורו של ספר יהודית, נשאלת השאלה, האם האירוע קיים בתקופת חיבורו של הספר או עד כמה מאות שנים לפניו. יש דיון בנושא ע"י ההיסטוריון רוברט פיפר⁽⁸⁶⁾, והוא הגיע למסקנה שאפשר לקבוע מעשה יהודית מהמאה השביעית לפני הספירה - דהיינו תקופת סוף בית ראשון, עד המאה השנייה לפני הספירה - דהיינו תקופת החשמונאים. כל זה תואם בדעות השונות בספרי חז"ל בקביעת תאריכו של מעשה יהודית.

אולם צריך לציין ש**רק בכת"י אחד**⁽⁸⁷⁾ מופיע קשר בין ספר יהודית לבין חנוכה. כת"י זה מתחיל בציטוט מהשאלות של רב אחאי גאון בדרשות לחנוכה⁽⁸⁸⁾: "שאלתא דמחייבין דבית ישר' לאודויי ולשבוחי על כל ניסא וניסא דעביד להון קודישא בריך הוא לישראל כגון חנוכה ופורים וכו' א"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס ועליהן אתרחיש ניסא, הכי הוה עובדא אמרו רבות' בימי אבותינו בבנין בית שני, ארפכשד מלך מדי כיבש עמים רבים ... כת"י זה ממשיך במעשה יהודית, ומסיים את המעשה הזה: "ושבו לירושלם בהלל וזמר ושבחה ושמחה גדולה, וחיפשו ומצאו פך אחד שהיה חתום בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, ונעשה נס והדליקו ממנו שמונת ימים..."⁽⁸⁹⁾

כמו-כן הפיוט שנאמר בשבת (ראשונה) של חנוכה "אודך כי אנפת"⁽⁹⁰⁾, שנכתב ע"י הפייטן ר' יוסף ב"ר שלמה מקרקשונה במאה ה-11, מספר במעשה יהודית ומסיים: "תממו הלל לגמור שמונה. תוכן נרות להעלות ברננה. תמיד בכל שנה ושנה...". אולם עדיין נשאר השאלה, האם חז"ל היו משתמשים בעקרון בספר שלא נכלל בתנ"ך, כדי לקבוע מנהג בישראל! רואים אנו שבגמרא⁽⁹¹⁾, בזוהר⁽⁹²⁾, במדרש⁽⁹³⁾, במפרשים⁽⁹⁴⁾ וכו', יש שימוש רב ב"ספרים החיצוניים" - (ה"אפוקריפים"). כמו-כן ציורים של יהודית אוהזת ראשו של הולופרנס מופיעים בשתי הגדות עתיקות של פסח⁽⁹⁵⁾. הנושא שלפנינו קשור לספר יהודית, ולכן נביא דוגמה לשימוש בספר זה ע"י חז"ל. בפירושו לספר דברים, הרמב"ן מצטט מהתרגום לארמית לספר זה⁽⁹⁶⁾: "ושדר מלכא דאתור על כולהון עמירה דננוה...". [בפירושו הרמב"ן קורא לספר יהודית "מגלת שושן", אמנם "מגלת שושן" הוא ספר שושנה בספרים החיצוניים! גרינץ⁽⁹⁷⁾ מסביר ש"בספר התרגומים שהיה לפני הרמב"ן היה הסיפור שושנה מחובר אל סיפור יהודית, ומאחר שהוא בא ראשון נקרא כל הספר על שמו."]. כמו-כן יש כלל בחז"ל שבמקום שאגדות ומדרשות אינם מכחישים את התלמוד, אלא מוסיפים, למדים מהם וסומכים עליהם⁽⁹⁸⁾. יתרה מזאת, כתוב בתוספות⁽⁹⁹⁾: "ובכמה דברים אנו סומכין על ספרים חיצוניים ומניחין גמרא שלנו", ובעל התוספות מביא מספר דוגמאות אשר בהם ההלכה הולכת לפי הספרים החיצוניים ומנוגד לגמרא. [נציין ש"ספרים חיצוניים" שמוזכרים ע"י בעל תוספות זה הם ה"מסכתות הקטנות" והפסיקתא.]. מכל האמור לעיל, מקובל על הדעת, שלא היה מניע לחז"ל להשתמש בספר יהודית לקבוע מנהגי אכילה בחנוכה, אשר אינם סותרים שום דבר שכתוב בגמרא.

מקורות והערות

- (1) שבת כג.
- (2) ר"ן, שבת י., ד"ה אמר רבא
- (3) ספר כלבו, סי' מ"ד, דין הלכות חנוכה ודין התפלה, ירושלים, תש"ן
- (4) ארחות חיים להרב אהרן הכהן מלוניל, הלכות חנוכה, סעי' י"ב, ירושלים, תשט"ז
- (5) R. H. Charles, The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English, p.243, (5) Oxford, 1913
- (6) Biblia Sacra Polyglotta, Complectenia, Textus Originales, Tomus Quartus, Judith, Brian Walton, (6) London, 1657
- (7) הספרים החיצוניים, ערוכים ע"י ר' אברהם כהנא, כרך שני, ספר יהודית עמ' שס"ח, ירושלים, תש"ל
- (8) Charles, op. cit, p.259, Morton S. Enslin, The Book of Judith, p.129. fn., Dropsie University, (8) Philadelphia, 1972
- (9) Frank Zimmermann, "Aids for the Recovery of the Hebrew Original of Judith", Journal of Biblical Literature, vol.lvii, 1938, Philadelphia, p.68
- (10) Charles, op. cit ; Enslin, op.cit.
- (11) Biblia Sacra Polyglotta, op. cit.
- (12) M. Gaster, The Chronicles of Jerahmeel, pp.3-4, Ktav Publishing House, New York, 1971
- (13) כת"י בודלינה, קטלוג נויבאור 2240.5, פוליו 170א; כת"י בודלינה, קטלוג נויבאור 2797, פוליו 262א
- (14) ר' יהושע גרינץ, ספר יהודית, עמ' 198, מוסד ביאליק, ירושלים, תשי"ז
- (15) ספר חמדת ימים לראש חדש, חלק שני, פרק ב', מעשה היהודית, עמ' נז., [ויניציאה ?], תקכ"ג
- (16) שופטים, פרק ד' פסוק י"ט
- (17) שופטים, פרק ה' פסוק כ"ה
- (18) מעשה יהודית, עמ' א.; קושטנטינא, [שי"ב ?]
- (19) שם, [עמ' י"א]

(20) מעשה יהודית ונס חנוכה, הקדמה, ברלין, תקכ"ו
Dr. Martin Luther's Bibelubersetzung nach der letzten Original-Ausgabe, kritisch bearbeitet von (21)
Dr. Heinrich Ernst Bindseil und Dr. Hermann Agathon Niemeyer, Das Buch Judith, Cap.10
v.6 (p.13), Halle, 1848

- (22) מעשה יהודית ונס חנוכה, שם, עמ' י.
(23) מגלת יהודית, הקדמה, ווין, 1819, (תקע"ט)
(24) רמב"ן, דברים, פרק כ"א פסוק י"ד, ד"ה לא תתעמר בה
(25) מגלת יהודית, שם, עמ' יט: - כ.
(26) למשל: חיבור יפה מהישועה להחכם (רבינו נסים בן יעקב), עמ' כב: - כג:, תקי"א; עשה פלא, חלק ראשון, עמ' יד: - טו:, ליוורנו, תרכ"ד; כת"י לונדון-מונטיפיורי 279/11, פוליו 47 - 49; כת"י מנצ'סטר-גסטר 82, פוליו 172 - 173 א; כת"י בודפשט-קויפמן 259.5, פוליו 88 - 92
(27) הספרים החיצונים, שם, עמ' שע"ב
(28) כת"י בודלינה, קטלוג נויבאור 2746/6, פוליו 70 - 71 א
(29) שמואל א', פרק י"ז פסוק י"ח
(30) תרגום יונתן, שמואל א', פרק י"ז פסוק י"ח
(31) מצודת ציון, שמואל א', פרק י"ז פסוק י"ח
(32) חמדת ימים, שם, עמ' נו:
(33) יהודית, פרק ח' פסוק א', פרק ט' פסוק ב'. מעניין לציין שטעות נכנסה לוולגטה וכתוב שם "בן שמעון בן ראובן", ובתרגומים לעברית מהלטינית, המתרגמים לא חשבו לתקן טעות זו! הטעות שיהודית באה משבט ראובן מופיעה גם ב"זולת" לשבת שניה של חנוכה [סדר עבודת ישראל (ר' יצחק בן אריה יוסף דוב בער), עמ' 644, שוקן, ברלין, תרצ"ז], ובכת"י בודלינה, קטלוג נויבאור 2669, פוליו 39 א.
(34) כת"י פרמא, קטלוג דה-רוסי 2557 (1094)
(35) כת"י מנצ'סטר-גסטר 82, פוליו 172 ב
(36) כת"י פרמא, קטלוג דה-רוסי 2557 (1094); הלכות ואגדות, הוצאו לאור ע"י ד"ר מיכאל היגער, מעשה יהודית, עמ' 95 - 98, הוצאת "דבי-רבני", נויארק, תרצ"ג
(37) כת"י בודפשט-קויפמן 188.2, פוליו 91
(38) ראה: על ספרים ואנשים, ידיעון בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, גליון מס' 2, שבת תשנ"ב, עמ' 8
(39) רש"י, שבת כג., ד"ה היו באותו הנס
(40) מאור עינים (הרב עזריה מן האדומים), עמ' 430-431, ווילנא, תרכ"ו
(41) מגילת תענית, פרק שישי, עמ' יב: (24), ווארשא תרל"ד
(42) שם, פרק תשיעי, עמ' יד. (27)
(43) ר"ה יט:
(44) מאור עינים, שם, עמ' 431
(45) בן איש חי, שנה ראשונה, פי וישב, אות כ"ד
(46) כף החיים, שו"ע, או"ח, סי' תר"ע סעי' י"ז
(47) שו"ע, או"ח, סי' תר"ע סעי' ב', רמ"א
(48) משנה ברורה, שו"ע, או"ח, סי' תר"ע סעי"ק י'
(49) לבוש, או"ח, סי' תר"ע סעי' ב'
(50) אליהו זוטא, לבוש, או"ח, סי' תר"ע סעי"ק י"ב
(51) חי אדם, כלל קנ"ד סעי' ג'
(52) קיצור שלחן ערוך, סי' קל"ט סעי' ג'
(53) שו"ע, או"ח, סי' תצ"ד סעי' ג', רמ"א
(54) באר היטב, שו"ע, או"ח, סי' תצ"ד סעי"ק ח'
(55) תניא רבתי, סי' נ"ט, ווארשא, תרל"ט; שבלי הלקט, סי' רס"ה, ווילנא, תרמ"ז; מגן אברהם, שו"ע, או"ח, סי' תקנ"ב סעי"ק ד'
(56) מחצית השקל, שו"ע, או"ח, סי' תקנ"ב סעי"ק ד'
(57) בן איש חי, שנה ראשונה, פי דברים, אות י"ט
(58) קושי בדברי ה"חיי אדם" הוא, מדוע מסיים סעיף זה במלים: "זכר הנס שנעשה ע"י חלב". הוא כבר כתב: "ולפי שהנס נעשה ע"י תבשיל חלב". לכן למה הוא חוזר במלים הללו, ומדוע בפעם השניה הוא שינה "תבשיל חלב" ל"חלב"? וצ"ע בדבריו!
(59) חי אדם, שם; קיצור שלחן ערוך, שם
(60) שער נפתלי (הרב נפתלי הכהן), זמר של חנוכה, עמ' לו: , ברין, תקי"ז
(61) דרכי חיים ושלום (הרב יחיאל מיכל גאלד), ימי חנוכה, סעי' תתי"ז, מונקאטש, ת"ש

- (62) זה השלחן (הרב אליהו גיג), חלק שני, דיני חנוכה, סיי לייב סעי' ד', אלגיר, תרמ"ט
- (63) שמואל ב', פרק י"ג פסוקים ו' - י'
- (64) רש"י, שמואל ב', פרק י"ג פסוק ח', ד"ה ותלבב
- (65) מצודת דוד, שמואל ב', פרק י"ג פסוק ח', ד"ה ותבשל
- (66) סנהדרין כא.
- (67) ספר אבן בוחן ודרך הישר (הרב קלונימוס בן קלונימוס), סיי לייב (עמ' טו : - טז). זולצבאך, תס"ה
- (68) שתי ידות (ר' מנחם די לונזאנו), טובה תוכחת, חלק רביעי, עמ' קל"ד ; ויניציאה, שע"ח. [תודתי ל"אקדמיה ללשון העברית" בעזרתם לאיתור מקור זה.]
- (69) לקוטי צבי, עמ' קפ"ד (367), זיטאמיר, תר"ל
- (70) שער יששכר (הרב חיים אלעזר שפירא), חלק שלישי, סיי ע"ה עמ' כ"ט, מונקאטש, ת"ש
- (71) המחזור הגדול מכל השנה כמנהג הקהלות הקדושות והטהורות קהלות אשכנזים, [עמ' 29], סאלוניקי, שט"ו
- (72) לקוטי צבי, שם
- (73) סדר זמירות לליל שבת, Die hauslichen Gesange fur Freitag Abend, זמר נאה לשבת חנוכה, עמ' 40, פפד"מ, 1922
- (74) בזמר "יום זה ומכבד" ובזמר "שבת היום לה"
- (75) בזמר "מה ידידות מנוחתך"
- (76) זה השלחן, שם
- (77) שאלות ותשובות הרב ישראל מברונא, סיי קל"ז, (עמ' צ"ג), ירושלים, תשי"ד
- (78) שו"ע, או"ח, סיי תר"ע סעי' ב', רמ"א
- (79) לוח דבר בעתו תשנ"ג, עמ' שע"ה, "אחיעזר", בני ברק
- (80) למשל: ספר התודעה (הרב אליהו כי טוב), עמ' קע"א, ירושלים, תשל"ו
- (81) מור וקציעה (הרב יעקב עמדין), חלק ראשון, או"ח, סיי תר"ע, עמ' ע"ו, אלטונה, תקכ"א
- (82) בן איש חי, שנה ראשונה, פ' וישב, אות כ"ד
- (83) ראה למשל: ר' צבי פרץ חיות, ספר יהודית, פירינצי, תרס"ט ; Enslin, op. cit., pp. 26-31
- (84) חיות, שם, עמ' 2 ; Enslin, op.cit., p.26
- Robert H. Pfeiffer, History of New Testament Times, Greenwood Press, Connecticut, 1949, p.295 fn.13
- (85) תוספתא, ידים, פרק ב' סעי' ה'
- (86) Pfeiffer, op.cit., pp. 292-296
- (87) כת"י בודלינה, קטלוג נויבאור 2669, פוליו 38 א - 39 ב
- (88) שאילתות דרב אחאי גאון, פ' וישלח, שאילתא כ"ו, דרשה לחנוכה. הציטוט לפי כת"י בודלינה, קטלוג נויבאור 2669, פוליו 39 א.
- (89) במשך חנוכה קוראים בתורה בקרבנות הנשיאים (שו"ע או"ח סיי תרפ"ד סעי' א'). חלוקת הקריאה היא כך: למשל, ביום השני של חנוכה, הכהן קורא שלוש הפסוקים הראשונים של "ביום השני", הלוי - שלוש הפסוקים האחרונים של אותו היום, והישראל - חוזר וקורא כל ששה הפסוקים הללו (שם). ביום השמיני של חנוכה, הקריאה ממשיכה עד התחלת פ' בהעלותך, ונהוג שהישראל קורא מ"ביום התשיעי" (משנה ברורה, שם, סעי"ק ד'). אולם יש דיון ב"שדי חמד" (כרך ט' עמ' 200, מערכת חנוכה, סעי' י"ב) אם ישראל צריך לחזור ולהתחיל לקרוא מ"ביום השמיני", כדי שכל הקוראים יקראו מ"ביום השמיני". לפי אותה הסברה, ביום הראשון של חנוכה, הכהן צריך לקרוא עד לפחות האמצע של "ביום הראשון" (במקום להפסיק לפני "ביום הראשון"). וצ"ע מדוע ה"שדי חמד" לא דן בקריאת התורה של יום ראשון של חנוכה? אולם ב"לוח דבר בעתו", למשל שנת תשנ"ה, (עמ' ת"נ, "אחיעזר", בני ברק) כתוב ש"רבים קוראים עד 'מלאה קטורת'", אבל לא ניתן מקורו לזה.
- (90) סדר עבודת ישראל, שם, עמ' 629 - 633 ; פירוש נחמד ... על היוצר משבת וחנוכה ..., ויניציאה, שס"ו
- (91) למשל: חגיגה יג. ; יבמות סג. ; בבא קמא צב. ; נדה טז. ; ירושלמי ברכות פרק ז' הלכה ב'
- (92) זהר, פ' נח, דף ע"ב עמ' ב' (סעי' רצ"ה)
- (93) למשל: בראשית רבה, פרשה ח', ד"ה ב: רבי חמא, (וילנא) ; בראשית רבה, פרשה צ"א, ד"ה ג: ויבאו בני, (וילנא) ; מדרש תנחומא, פ' וישלח, סיי ח', (ווארשא) ; מדרש תנחומא, פ' חקת, סיי א', (ווארשא)
- (94) רמב"ן, הקדמה לפירוש התורה ; תוספת יום טוב, מגילה, פרק ג' משנה ו', ד"ה בנשיאים
- (95) רמב"ן, דברים, שם

- (96) הגדה של פסח, סביב "שפוך חמתך", פראג, רפ"ז ; הגדה של פסח, סביב "כהא לחמא עניא", לובלין, ש"ע
(97) גרינץ, שם, עמ' 207
(98) כללי התלמוד לכנסת גדולה, סי' ע' ; אנציקלופדיה תלמודית, כרך תשיעי, עמ' רנ"ג, ירושלים, תשי"ט
(99) תוספות, פסחים מ: , ד"ה אבל

מסמכים הנמצאים במאמר

(לא כוללים מסמכים הנמצאים בספרים אלו :
תנ"ך, תלמוד בבלי, רמב"ם משנה תורה, שלחן ערוך, משנה ברורה)

רבינו גסים במוה מדליקין פרק שני שבת

אמר רבא היה חשוב נר חטטה ועומד . משדליקה עד שכבחה ועומד ללא חוקא אלא ק' לשון התלמוד : לנרס . להשתמש וליכא היכר מזה וניסא : בפנים . בבית והאליאה לחוץ כדאמר' לעיל דלרין להגיחה על פתח ביהו מבחון : האי נר חטטה דדליקה חרש שוטה וקפן לא עשה ולא כלום מ"ט דדליקה עושה מזה . והייט דמברכין להדליק בלבד (א) הלכך הדליקה חרש שוטה וקפן אף על פי שהגיחה גדול לא עשה ולא כלום מיהו כתב במל העיסור ז"ל דאם הגיע לחיטך מותר והכל חלוי במנהג כדאמר בירושלמי דמגלה מבחון ואליך החקט שיהו קטנים קרין לרבים : שאף הן היו באותו הגם . קטרו יונים על כל הבחולות הנישאות שיבעלו להגמון חחילה וע"י אשה נעשה גם דאמרין במדרש דבאו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבייה לשכרותו וחחכה את ראשו וברישו כולם ועל זה מהו לאכול גבייה בחטטה :

מקור מס' 2

מר הלכות חנוכה ודין התפלה

א . ונשים
 חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הגם . פי' שהאויבים באו לאבד הכל אנשים ונשים וטף . ויש טפרשים שעל ידי אשה אירע להם הגם הגדול והוא ושמא יהודית כנו שמפורש בהגד' בת היה' ליוהנן כהן גדול והיה יפת תואר נאד ואשר העלך יון שתשכב עמו והאכילהו תבשיל של גבונ' כדי שיצט' וייטת' לרוב וישתכר וישכב ויררכ ויהו לה כן וישכב וירדם ותקח חרבנו וחתכ' ראשו והביאהו לירושלם וכראות ההולכו עת גבורם ויניסו . ועל כן מהגו לעיטות תבשיל של גבונ' בחנוכה' .

מקור מס' 3

ס פ ר י

ארחות חיים

אחד חברי אגודת החינוך מן הקיבוצים, קרית מנחם ומצניח, נבר חכם בעניו וזו שם באמצע, בכלל כלכל המוסקים החשובים המסופים, רוב הגדול המפורסם במהריר אהרן הכהן מלוביל ז"ל שמתחילו יוצגים, שפתי כון ישמרן דעת שומר אמונים, דבריו נמרוס יקרום הם מסגרים, מובאים בספרי המוסקים הורסים עם יענים, יחיון בהרוביו סומן קטיו ובשאר ספרי הראשונים, ולמפורסמות אין צורך רואים כי תובאו בית יוסף במטה מקומות ומרכבת הלכות ודינים, לחמו נון ומפרו באמנים, חונן לאדם דעת ומלמד לאנשים בינה בלישון נון וקצר שימת פניהם עשת לתורה סימנים, מדיק ארחות חיים בכל ימות השנה ומקרא קורא ספריו סדר ימנים, מלמד מלוא בטקסא ומעם וימים, תורת אמת היתה במפרו יודיע לאמיתו אב לבנים, דבר השנה לכל נפש לנודלים ומענים.

זכו חיים חנוה ז"ל ובריו נקלים מפני כל ירי וצניעות, ובאצילות יחיד מילה נמרים המענים, ולא ידע המענה וכל המעני כי ושמאלים חתול את המענים, יעמדם ולא יפגועו צעקים וימים נעים.

ועתה תאיר ה' את דות ירי אים אמנים היקר והנכבד במי יצחק ד"ר DRK חנוה ומנו הוא ידע את סקום היסוד והנבד היה ויהפירו המסופים קול הכסא קול בינו בספר הקטנים, ונשמאו למור עולם למות אב ירכיב ישרו בשאט את ובריו חברי פירוש רובב שומר ימים, החפץ יהוא יד יושב את הקול סברי אלו סיום במנים ישימו המלומדים וישמאו המבנים, ושמו ממקום והנבד משפטים, כל חדר המענה ישמר לו יד יקפץ עליו הקטנים והמחירו חנוה סוף חים המענים והמנבד בכל המענה, קור ויחנן בשניה וימים וקטנים אכיר.

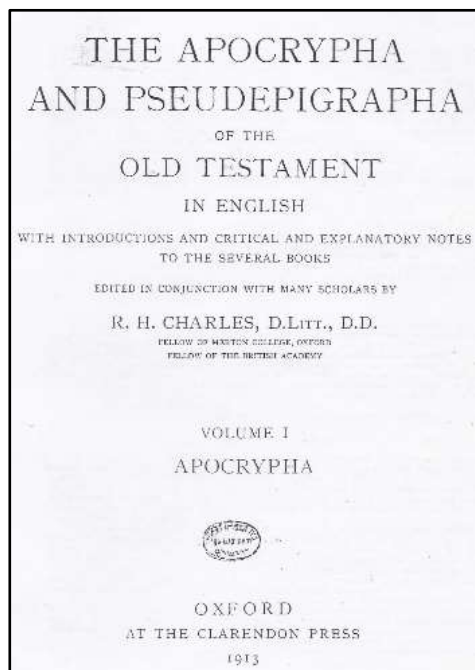
נרפס פה
פירינצי

ברוס המסופות של היקר והנכבד במי יצחק ד"ר DRK יצ"ל
בשנת יצטר שלום ארח ברנליו לא יבוא לניק

הלכות ארחות חיים תנוכה

וְנָשִׂים חַיִּיבוּ בְנֵי חַנוּכָה סֹחֵף הֵן הִיוּ בְּאֵתוֹ
הַגֵּם פִּי' סֵהֲאוֹיִצִים צִיו לְהַצֵּד הַכֹּל אֲנָשִׁים וְנָשִׁים
זֶטָף וַיֵּית סַע'י אֲשֶׁה בַח לְהַס הַגֵּם הַגְּדוֹל הַהוֹח וְסִמָּה
וְהוֹדִית כְּחוֹ שְׁמִפּוֹרֶס בְּחֶגְדָה וְהִיתָה צַח יִחַנֵּן לֵב וְהִיתָה
יִפַח תֹּאֵר חָאֵד וְאִתֵּר הַמֶּלֶךְ יִתְן סַחֲשֹׁאֵר עִמּוֹ וְהַחֲבִילָהּ
חַנְּסִיל שֶׁל גְּבִינָה כְּדִי סִיִּמָּח וְיִסְתָּה לְרוֹץ וְיִסְחַכֶּה מִן
הַיִּין וְיִישָׁן וְיִרְדֵּם וְהִי לֹן כֵּן וְיִישָׁן וְיִרְדֵּם וְהַחֲבִיחַ דְּאִשּׁוֹ
וְהַנִּיחָתוֹ לִירוּשָׁלַם וְכִרְאוֹת סֵר הַנֶּבֶח כִּי מֵת נְכוּרִים וְיָנוּסוּ
עַל כֵּן נִהְנוּ לַעֲשׂוֹת חַנְּסִיל כֹּל גְּבִינָה בְּחַנוּכָה : וְהַגְּמִיִם
כִּרְחָה לֹמֵר סֵהוּ מְדַלִּיקוֹת וּמְכַרְכְּבוֹת וּמוֹנִיחוֹת הַאֲגָמִים .

THE BOOK OF JUDITH

INTRODUCTION

§ 3. MSS.

The Hebrew original (see § 5) being lost, the earliest form in which we have the book is that of the Greek translation, the only primary version existing. Of this there are three recensions: (1) the usual and no doubt the most original form, represented by the MSS. α , A and B (Swete's text); (2) that contained in codd. 19, 108; (3) that of cod. 58, with which the Old Latin version (VL) and the Syriac (Syr) agree in a remarkable manner. All three recensions, however, represent the same version and go back to the same original. Their differences are due to corrections made not on a fresh comparison with the Hebrew, but subjectively by editors of the version, and though considerable, they concern the form rather than the matter. Such 'corrections' are most evident in the second and third classes of MSS., and vary even within the same class.

*****

10 ¹ And it came to pass, when she had ceased to cry unto the God of Israel, and had made an end of
² all these words, that she rose up where she had fallen down, and called her maid, and went down
³ into the house, in the which she was wont to abide on the sabbath days and on her feast days, and
pulled off the sackcloth which she had put on, and put off the garments of her widowhood, and
washed her body all over with water, and anointed herself with rich ointment, and braided the hair
of her head, and put a tire upon it, and put on her garments of gladness, wherewith she was wont
⁴ to be clad in the days of the life of Manasses her husband. And she took sandals for her feet, and
put her chains about her, and her bracelets, and her rings, and her earrings, and all her ornaments,
⁵ and decked herself bravely, to beguile the eyes of all men that should see her. And she gave her
maid a leathern bottle of wine, and a cruse of oil, and filled a bag with parched corn and lumps of
figs and fine bread; and she packed all her vessels together, and laid them upon her.

*****

5. lumps of figs, *παλάθης*. $\aleph$ om. Syr has plural.
After bread 19 108 add 'cheese', and so 58 VL Syr.

מקורות מס' 5, 8, 10

Verſio VULG. LAT.

Verſio GRÆCA LXX. Interp. Cum Translatione LATINA.

16 Non enim in multitudine est virtus tua, Domine, neque in equatione viribus voluntas tua est, nec sperasti ad initio placentium tibi: sed humilitas & mansuetudo...

16 Οὐ μὴ ἐν πολυαρίᾳ τῆς ἀρετῆς σου, ἢ ἐν ἰσότητι δυνάμεως σου ἐπὶ ἐμοῦ, ἢ ἐν ἀντιστοιχείᾳ...

Non enim in multitudine virtus tua, neque equatio in virtute tua super me, sed humilitas & mansuetudo...

CAP. X.

17 Adum est autem, cum cessisset clamare ad Dominum, surrexit de loco, in quo iacebat prostratus ad Dominum. Vocavitque abram suam, & defecit eum in domum suam, & ablati sunt ei cicerium, & erat se vestitus vestimentis suis, & lavit corpus suum, & misit se in manus suas, & circumdedit se circumdedit se...

17 Καὶ ἔγειρετο ἐκ τοῦ ἕδατος οὗτος ὡς τὸ πρῶτον, ἔγειρετο οὗτος ἐκ τοῦ ἕδατος οὗτος, καὶ ἀνέστη ἐκ τοῦ ἕδατος οὗτος...

Et surrexit de loco, in quo iacebat prostratus ad Dominum, & circumdedit se circumdedit se...

KEY.

CAP. X.

17 Et surrexit de loco, in quo iacebat prostratus ad Dominum, & circumdedit se circumdedit se...

17 Καὶ ἔγειρετο ἐκ τοῦ ἕδατος οὗτος ὡς τὸ πρῶτον, ἔγειρετο οὗτος ἐκ τοῦ ἕδατος οὗτος...

Et surrexit de loco, in quo iacebat prostratus ad Dominum, & circumdedit se circumdedit se...

Verſio VULG. LAT.

Verſio GRÆCA LXX. Interp. Cum Translatione LATINA.

17 Et dixit ad eam Holofernes: Bibe vinum, & accende, & in hoc accende, quoniam invenisti gratiam coram meo...

17 Καὶ εἶπεν αὐτῇ Ὁλοφέρνης, Πίε οἶνον, καὶ ἐκείνη ἐπὶ τῷ οἴνῳ ἐκείνη ἐπὶ τῷ οἴνῳ...

Et dixit ad eam Holofernes: Bibe vinum, & accende, & in hoc accende, quoniam invenisti gratiam coram meo...

CAP. X.

17 Et dixit ad eam Holofernes: Bibe vinum, & accende, & in hoc accende, quoniam invenisti gratiam coram meo...

17 Καὶ εἶπεν αὐτῇ Ὁλοφέρνης, Πίε οἶνον, καὶ ἐκείνη ἐπὶ τῷ οἴνῳ ἐκείνη ἐπὶ τῷ οἴνῳ...

Et dixit ad eam Holofernes: Bibe vinum, & accende, & in hoc accende, quoniam invenisti gratiam coram meo...

KEY.

CAP. X.

17 Et dixit ad eam Holofernes: Bibe vinum, & accende, & in hoc accende, quoniam invenisti gratiam coram meo...

17 Καὶ εἶπεν αὐτῇ Ὁλοφέρνης, Πίε οἶνον, καὶ ἐκείνη ἐπὶ τῷ οἴνῳ ἐκείνη ἐπὶ τῷ οἴνῳ...

Et dixit ad eam Holofernes: Bibe vinum, & accende, & in hoc accende, quoniam invenisti gratiam coram meo...

Verſio SYRIACA cum Interpretatione LATINA.

16 * * * * *
17 * * * * *
18 * * * * *
19 * * * * *
20 * * * * *

* * * * *

* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *

Qua non est...
Et factum est...

CAP. X.

Et factum est...
Et factum est...

Verſio SYRIACA cum Interpretatione LATINA.

17 * * * * *
18 * * * * *
19 * * * * *
20 * * * * *

* * * * *

* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *
* * * * *

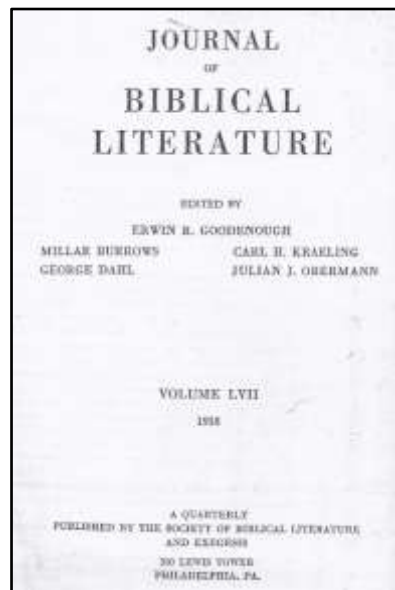
Diciturque ipſi...
Et factum est...

CAP. XIII.

Cum autem...
Et factum est...

AIDS FOR THE RECOVERY OF THE HEBREW ORIGINAL OF JUDITH

FRANK ZIMMERMANN

ACCORDING to Fritzsche,¹ the Greek translation of the book of Judith is extant in three recensions: 1, that of the uncials and the majority of the cursives, usually designated as the common text; 2, that of the text in cod. 58 with the daughter versions of the Syriac and the Old Latin; 3, that of codd. 19 and 108.

*****

It is the suggestion of this paper that a number of differences between the recensions, as well as differences between the Greek mss. and the daughter versions as the Old Latin and the Syriac, may have arisen through another reading or interpretation of the Hebrew original. While this proposition is by no means new, nevertheless a wider application of the principle, as examples indicate below, needs to be recognized.

Among the first examples for examination there may be considered those wherein Greek variations point to the same Hebrew text.

*****

On the other hand, variations in the Greek mss. may point to divergences in the original Hebrew text.

קטעים מהמאמר

מקור מס' 9

(ב) נוסח "חמדת הימים" ח"ב הנוכה פרק ב', שנדפס על-ידי ילינק ב"בית המדרש" חדר ב', עמ' 12—22 (וב"אוצר המדרשים" של י"ד איזנשטין עמ' 204 בשם "מעשה יהודית"). נוסח זה שמצטיין אגב בסגנונו התנכי הנאה — ייקרא כאן "ב". יש ראייה שנוסח זה (וגם נוסח א) היה לפני ר' מנחם בר' מכיר (שנוזכר במחזור ויטרי תק"ג — בן דורו של רש"י).

*****

הרמב"ן קורא ל"יהודית": "מגלת שושן". אמרו השערות בעניין זה, אבל גם דבר זה מתבאר בפשטות מן הסורי: כך נקרא בסורי הסיפור על שושנה: "כתבא דשושן טביתא", — שושן ולא שושנה. בספר התרגומים שהיה לפני הרמב"ן היה הסיפור שושנה מחובר אל סיפור יהודית, ומאחר שהוא בא ראשון נקרא כל הספר על שמו. שהרמב"ן השתמש בכלל בתרגום הסורי, ידוע גם ממקום אחר. במבואו לס' בראשית הוא מדבר על ספר "חכמתא רבתא דשלמה". והנה כך באמת נקרא ספר זה בתרגום הסורי: "חכמתא רבתא דשלמון", והלשון באותם הפסוקים שזה לאותה שמובאת אצל הרמב"ן. היכולים אנו לנקוב זמן לחיבורם של נוסחאות אלו? יש לקבע כאן כמה עיקרים. נוסח ג כבר היה קיים בשנת 1000 לע', שכן היה לפני ר' נסים בן יעקב, ולפני ר' יוסף בן שלמה מקרקשונה כבר היה מחובר ל"מדרש הנוכה".

*****

ספר יהודית פרק שמיני

(א) ובִּימֵי הָהֵם יָשְׁבָה בְּעִיר יְהוּדִית בַּת מְרָרִי, בִּן עֲזִי, בִּן יוֹסֵף, בִּן עֲזִיאל, בִּן חֶלְקִיָּה, בִּן חֲנַנְיָה, בִּן גְּדַעוֹן, בִּן רַפְיָה, בִּן אַחִיטוֹב, בִּן אֵלִיָּה, בִּן מִלְכִּיָּה, בִּן אֵלִיאָב, בִּן נְתַנְאֵל, בִּן שְׁלֵמִיאֵל, בִּן צוּרִישַׁדַי, בִּן שִׁמְעוֹן, בִּן יִשְׂרָאֵל:

מקורות מס' 14, 33, 96

מעשה היהודית

וירזי כבלות יהודית להתפלל לה' את כל התפלה והתחינה הזאת ותקם מן המקום אשר השתחוה שמה לה' מכרוע על ברכיה וכפיה פרושות השמים ותקרא את שפחתה ותבא אל היכל ביתה ותסר בגדי אלמנותה והשק מעליה ותרחץ את גופה ומשחה עצמה בשמן המור ותקלע את קלעות שערותיה ותשם כתר על ראשה ותלכש בגדים יקרים מוזהבים ותכשיטים חריטים ושהרונים ועבילים וטבעות ותיפה את עצמה בכל תמרוקי הנשים וכ"ד קישוטיה וה' נתן לה זיו ויופי הרבה למצוא חן בעיני כל רואיה ותתן יהודי' ביד אמתה שפחתה נאד' חלב וחמת יין ונלוותי' שמן וקמח ולחם ובכינה ותלך לה וכאשר באה אל שערי העיר מצאה את עוזיהו ואת הכהנים המקוין אותה שמה ותעבור לפניהם ויאמרו לכי לשלום

*****

ותקח ותלכש בגדי תפארתה ותבא ותעמוד לפניו ויהי כראות המלך את יופיה תכף הוכה ונחל' מצאהכתי' אותה ויאמר לה המלך אכלי לחמך בשמחה ושתי בלב טוב ייך כי מצאת חן בעיני . ותאמר לו יהודית אשתה אדוני כי שמח לבי ויגל כבודי היום שמחה רבה מכל ימי חיי ותשב ותאכל ותפתח את נאד' החלב ותשת וגם את המלך השקתה וישמח המלך עמה מאד וישתה יין הרב' מאד ממנה עשתה כל ימי חייו :

ומקרתי ודרשתי בשבע מקורות ודרישות
 ככל מקום שכתוב ממנו אפס קנינו • כי גם מצאתי בכתב יד מעשה יהודית
 זה עתיק אחד מביב"ל שלהם כאשר אציג לפניך

*****

הקדמה לספר יהודית ובלשונם נקרא יודיטא בוך ע"ש בספר
 שפתי ישנים ;
אמר המעתיק מלשון אשכנזי ללשון הקודש כי ראיתי שזה הספר יהודית
 לא נמצא כהיום בכינוי רק הפייטן כשכתב הכוכב הזכיר אפס קנינו
 תראה שם וכולו לא תראה • כי כן דרך כעלי השיר • ונראה כשיר וכמשכין
 כשיר • וגופא דעיבדא אינו מזכירין רק מטעמין ועלין בדרך קציר • והנה
 זה כמה שנים שרעיוני מביהלים יצאו דח פ"כ לידע מקור המעשה של יהודית
 ולא מצאתי את שא הכה נפש כיום מדרג או שום דכרי ומים רק הנפל שלמלת
 הקבלה הזכירה באופן אחר כלל • ולא ראוי זה כראוי זה • וגם הרי"ף בספר פ'
 דשנת מביא כמה מדרש • וכל זה איננו מזה לי ואש"ה הכל אלה לא מצאתי
 ועדין צריך למודעי מאין ולאין לפי ש"ה כלל זה • ואלהים אלה לידע
 ביכולתה כלשון אשכנזי ומחוכה ראיתי את כל וכוכמת מהמעשה גדול וכירא
 מאוד אשר הפלי'ה מקדו לבני ישראל יס קרובי וכיד אשה מוכר'ה את איסור'ה כי
 באשר עיני כל הקורא תחזקה משרים אמרתי • וודאי כל זה העתיקו הלוצרים
 מקשרי הקודש הנם ככל המון קשרי הקודש אשר העתיקו מלשוננו' הקודש
 ללשוניהם כגוייהם • ומרוב אורך הגל'ת המר והנמהר נשתכח ממנו והנה זה
 הפייטן וודאי הי' לו זה המעשה של יהודית כלשון הקודש ולכן לא חש לספר
 הדברים כהויתן • כי הוי' אז הדברים ב'מצא בכינוי • אמנם מפשתי כמיפוש
 נרות ומקרתי בשבע מקורות אחר • מעשה יהודית ודכרי הפייטן ולא מצאתי
 כיום קצר דבר מה לשקוט רעיוני לאחור ע"ז מסוב ציר הפייטן עד שמצאתי
 אה הכ"ז ת העולה על רוחי לכן העתיקתי ללשון הקודש :

*****

ספר יהודית
 יוד

ותתקבד שפחתה את נוד היינוכד השמן ושק תאניב וקמה
 ולחם ומוון וצירה עשתה לה אשר לא תתנאל בפת בנו ותלך

Das Buch Judith. Cap. 10.

[5] Und der HERR gab jr gnade, daß sie lieblich anzusehen war, Denn sie schmücket sich nicht auß furwitz, sondern Gotte zu lob. [6] Und sie gab ihrer Magd ein gepichte haut vol Wein, und einen Krug mit Ole, und einen Sack, darinn sie hatte, Feigen, Mehl und Brot, daß sie essen thurste, Und sie gieng dahin.

מקור מס' 21

המשך לעמוד הבא

ה ק ד מ ה

נעלם וועיינינו סבת חקרן הספר הזה ממנו, כאשר נעלם ממנו
סבת חקרן ספרים אחרים, כספר צרוך, טושטא, ודברי
שימים למלכי בית שני, אשר לנו מיוחסים ואינם אמתו. ולהיות
ספור המעשה מעיד על אמתתו, לא ירחיקו הסכל ולא ידחנו
הפרקוס, לא יסתירו האמונה ולא יכחיטו הקבלה, ראיתי כלני
לטוב וישר לסעתיק אותו אל לטון עצרי, לפרסם ענינו לזני עמינו,
יקראו נפש ישרה יונאל נוחם לנטשו, צראותו תוכו תשועת ה' לנגסים
ונענים. ילצוהו לדת ולאמונה, יאמלאו על הצטחון צנועתו. יפלא
על העדר הספר הזה עד כה, ישמח על חסיגו מנחו וסלאה ויערכנו
לפי ערכו קראוי לו.

*****

הגוף אשר ממנו סעתקתי הספר הזה, הוא כתוב בלשון ארמית
בספר הפאלינגלאטא אשר ממנו סעתקתי ספר צן סירא.
אך מה עזצתי מהליג למולו לטון הארמית לבלתי הרצות צסולאות
סדפוס. וסלטון אשר סעתקתי צו, ראיתי לדמותו ללשון סמקרא
לא קל ומצואר, ומצרתי אליו סחשגן סכתצ אשכנזית לסועיל צו
לכל קורא כמצין כאינו מצין. ועס תוספת צאור קלת דרכי סלשון
אשר ססתמסתי צסעתקתי.

*****

ווין יוס' ר"ח ניסן תקנ"ט לפ"ק

דברי המעתיק

*****

יהודית *

ה וַתִּתֵּן בְּיַד אֲמָתָהּ
בְּאָדָר יַיִן וְכַר שֶׁמֶן וְשֶׁקֶ וְהָשֵׁם בְּתוֹכָם וְהָאֲנִים וְקָמָה
וְלָחֵם לְצִדָּה לְבִלְתִּי תִתְנָאֵל בְּלָחֵם רִשְׁעֵ וְתִקֵּם
וְתִלְךְ:

רמב"ן

ספר דברים

פירוש

סדר תצא

לא תעמר בה כמו וכתעמר בו ומכרו ועשאו אונקנוס
 לשון סחורה ורכותיו בספרי ובגמרא יעשו אושו לשון
 שמוש והנה הוא לשון הזכרה שלא ישמש בה כשפחה כלל ואם
 כשחמש בה לוקה והנראה צעני לפי שפסוקי כי לא תעמר הוא
 כמו לא תפאמר מל' יתאמר כל פועלי און וכן את ה' האמרס
 היום וכן ובכבודס תחיתרו כחלוקי האל"ף ביו"ד וכלס רוממות
 וגדולס האמר' היום רוממת וגדלס אותו להיות לך לאלכיס
 כאמירך היום רומס גדל אותך על כל העמיס להיות לו לעס
 כגולס וכולס נגזרו מן כראס אמיר יאמר לו תחרומס ותפגדל
 בה להיות אחס אדוניס למוכר' ולכשפמס בה כשפחה וכן יקראו
 בערבי האדון אמור ובמוש העי"ן והאל"ף כאחד מורגל בלשון
 סדפיסו מרדס שחס פדאכו כמו שפירשתי במלת ספס וכן
 מפמס לעזועיס כמו באל"ף מן האזאזיס והכטיפוט ככניס
 וככנות כי מרגוס כרוכיס כרביא וכלשון חכמיס עומרות
 אומרות בקיאין סקיעין עדין אדין ערכי כדיינין ארכי עריס
 אריס ושנינו חלכ כדי גמיפס ושאלו בגמרא גמיפס או גמיפס
 והרזו בגמיפאי נא מעט מיס ואעפ"כ אומריס ממש ממש
 וגומס וסולט אבל מגמש אבולע וכמשנה במסכת כליס
 כחוספסח שנינו מרדא במקוס מרדע ואין מקפידין כלל כחלוקי
 שפי אותיוח כללו וכן במקומות רכיס ורש"י כתב לא תעמר
 בה לא תשחמש בה בלבון סרסי קורין לעגודס ועמוס עמירס
 מיסודו של רבי מפס סדרשן למדתי זחס וזס אמס שכן ראיתי
 בירושלמי תמן לווחין לפסלא טכא עמירא גפרק אמר רבי
 עקיבא ובפרק כל הללמיס ומורגל הוא אף בלשון ארמי כמו
 שכתוב במגלת שושן ובדר מלכא דאחור על כולכון אמירס
 דנטס ועל כל דעמרין על יד יפא ועל עמיר דכרפלא
 ודגלעד ואכסיכו סממח דינכודננר כולכון עמורי"א דארעא
 ולא תדחלון מיטיב וכן במקומות רכיס בספר סכא יקראו
 יושבי הארץ עמורי ארעא כלומר כעכדיס לארץ וכמשמשין
 בה או לוכ מלך אשור על אנשי המלהמח וכס הנקראיס עבדי
 הארץ כי כס כעכדיס למלך במלחמותיו כס אנשי מלחמפו
 ורשיו כלשון עבדו אס כדלעופר ועבדו בו גויס רכיס :

שמואל א יז

יֵה וַיֵּת עֶסֶר גּוֹבְנִין
 דְּחֶלְבָּא הָאֵלִין תּוֹבִיל דְּרַב
 אֶלְסָא וַיֵּת אַחֲיָךְ תַּסְעֵר
 לְשָׁלֵם וַיֵּת שִׁיבִיהוֹן תִּיתִי :

מצורת ציון

(יה) חריוי החלב. ת"י גובנין דחלבא ואולי יקראו כן על שדרך הגבינס
 לחתכו במדה בעת עשותו והוא מל' אש חרויט ימיו (איוב י"ד):

מקורות מס' 30, 31

אמרי עיזים פרק נא בינה

והר"ן ז"ל אשר כתב פי"ב דשבת (כ"א') על מאמר אף הן היו באותו הנס וזה לשונו, אמרו במדרש דבתו י"ל יוחנן האבילה לראש האויבים גבינה לשכר אותו וחתכה את ראשו וברחו כלם ולזה נהגו לאכול תבשיל גבינה בחנוכה, לא זכר מקום המדרש ההוא, ורואה אני בדבריו ערוב פרישיות שהרי במגלת תענית פ"ז על הנסים שנעשו בתדש אלול איתא ז"ל ובת אחת היתה למתתיהו בן יוחנן כהן גדול ובישחניע זמנה להנשא בא הקסטרין לטמאה ולא הניחו אותו מתתיהו ובניו ואותו היום עשאוהו יום טוב, ובפ' ט"ו בחדש כסלו זכר נס הנרות ותו לא, הרי כי העסק ההוא היה באלול ואין זו יהודית בחנוכה עכתבו קצת המפרשים שמה, הלא תראה רש"י ז"ל עובר הנחר הזה ברגל ולא זכר מיהודית מאומה. גם המרדכי ז"ל סוף מסכת פסחים הביא לשון הירו' אף הן היו באותו ספק וממנו פרש דבאותו הנס ר"ל באותה הסכנה כאנשים, ובהודאת על הנסים נמי לא סדרו רק נקמת את נקמתם וכו' ואח"כ באו בניך. מ"מ אפשר שחכמי הדורות בבטול מגלת תענית הסכימו לכלול בשמחת הנוכה זכרון עולה לכמה נסים הן דבר יהודית מתי שהיה הן דבר בתו של השמונאי שארע באלול הן נס השמן ועל כלם הנצלנו מיד אנטיוכוס.

הלכות שנה הראשונה

פרשת בן איש חי וישב

כד אוכלין מאכלי חלב בחנוכה וזכר לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב שהיה ממלכי יון, והמעשה הובא בספר חמדת ימים, ונס זה נעשה קודם נס העקרי של חנכה בכמה שנים, אך הואיל ואותו אויב היה ממלכי יון וגם הוא היה רוצה להעבירם על דת, לכך עושין לנס זה ג"כ זכר בימי חנוכה, ע"ד שאמרו לאכול זרעונים בפורים זכר לנס של דניאל ע"ה חזכריו ע"ה, ונ"ל בס"ד לרמוז טעם בחלב לשלשה מצות שגזרו לבטלם שהם חודש שבת מילה, ומסרו ישראל עצמן עליהם, דאות ח' דחלב הוא אות ראשונה של חודש, ואות ב' דחלב הוא אות שנית של שבת, ואות ל' דחלב הוא אות שלישי של מילה:

אורח חיים   הלכות חנוכה טען תרע   חיים

כף החיים

שם זכבס. י"א שיש לאכול גבינה בחנוכה וכו' דיש מפרשים כע"י אשה אירע להם כנס כגדול סכוא ושמה יסודית כמ"ש זכבדס זח כיחס ליוחן כ"ג וכיחס יפה חואר מאד ואמר כמלך יון שהשכב עמו והאכילתו חזשיל של גבינה כדי שימלא וישחה לרוב וישכר וישכב וירדם ויבי לה כן וישכב וירדם ותקח חרבו ומחכה ראשו וזביאחו לירושלים וכראות כחיל כי מח גבורס ויטפו ועל כן נכגו לעשות חזשיל של גבינה בחנוכה. כלבו ס"י מ"ד. וכ"ס זכר"ן פי זמה מדליקין וז"י סס"י חרע"ס ופרח זס"י זה אלא ששם זכר"ן כחוב זסגנון אחר יעו"ש. ויש מפרשים דנס של יסודית ס"ס זז"ן אחר וס"ס ע"י. חלב שהשקחה למלך וגם יין וישכב וירדם ומחכה ראבו וזביאחו לירושלים ויראו כו- מח גבורס ויטפו. וכמעשה כזס כובא זס"י חמדה ימים כמ"ש זן א"ח פי וישב איה כ"ד יעו"ש אלא שמחך שגס נס זה נעשה עם סיונים שהיו לריס לישראל עושים לו זכר בחנוכה שס"ס כנס ג"כ עם סיונים :

כפר

לבוש החור

הוא לטוב וזמני ומשפחתי לנשים שיחבר כבוד ותאן מידתו מידתו יפה וללוח
 עם כל אדם כולם בלתי מוחלים ויש להם חלק גדול במלכות ישראל
 עם כי אדוני וזמני וזמני מלכות אלה היו וזמן ספקן כי כל אדם יודע
 והוא כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע
 עם כל אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע
 מלכותו של אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע
 מלכותו של אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע
 מלכותו של אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע כי כל אדם יודע

חלק סג

חלק סג

ברדיטשוב

מחנה יודים ליבוש סגן חלק

הלכות הנוכה

חרע דברים האסורים והמתירים בחנוכה ובו ג' סעיפים .

ב ומפני שלא נמסרו ישראל באותו זמן כיר מושל אחד שהיה מושל עליהם להריגה כמו שהיה בימי המן אלא שבאו האויבים עליהם למלחמה ולא בקשו מהם אלא ההכנעה ולהיות ידם תקיפה על ישראל ולהעביר על דתם כידוע ממעשה אנטייכס שלא נזר עליהם להריג ולהשמוי רק צרות ושמדית כדי להמיר דתם כדרך המלכים המנצחים זה את זה וכיבשין אחד מדינות חבריהם ומכריחין לאמונתן ואם היו ישראל מכניעים להם להיות כבושים תחת ידם ולהעלות להם מס וחוזרים לאמונתם הלילה לא היו מבקשים יותר אלא שנתן הש"י וגברה יד ישראל ונצחים לכך לא קבעים אלא להלל ולרדות ולא למשחה ושמה כל' בין שהם רצו למניע איתנו מזה לכפיר בדת ח'ז' ובעזרתו י"ת לא הפיקו זממם וגברה ידינו לכך קבעו אותם לחזור ולשבח ולהודות ל' על שהיה לנו לאלהים ולא עובנו מעבודתו אבל בימי המן שהיתה הגזירה להרוג ולהשמיד את הגופות שהוא ביטול משחה ושמה ולא את הנפשות שאפי' המירו דתם ח' ולא היה מקבל איתם לכך כשנצלו ממנו קבעו להללו ולשבחו י'ת ג' כע' משחה ושמה הולכך דיבוי הסעודות שעושין בחניכה אינן אלא סעודות הרישות י"א שנס בחניכה יש קצת מציה בריבוי הסעודות וכן נהגין (י) באלו המדינות והמעם משום דבאותם הימים היה ג' חנוכה המזוכה (יא) שבמדבר ונהגין לומר זמירות ושבחות באותן סעודות מצוה וי"א שיש לאכול (ב) נבינה חלב באותן סעודות שהם מפילין שניה על האדם וזי לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב .

אליהו זושא

(יב) לשון כנלבו תכסיל כל גבינה .

הלכות חנוכה

כלל קנר . דיני חנוכה :

ג. אע"ג דקיי"ל דבפלה כגילת תענית ר"ל דשם כתבו כל ימים טובים שהיו להם בבית שני שהתקינו חכמי אותו דור על הניסים שאירע להם לאחר התורכן כיטלו אותם לפי שערבת כל שכחה מ"מ חנוכה ופורים לא כיטלו ואמורים בהספד ותענית ומ"ם מותרין בעשיית מלאכה וחנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בעוד שהגרז' דולקות ויש שנוהגין איסור מלאכה

ביום א' וכיום ח' דומיא דפסח וסיכות וכ"הג טוב הוא ואין להקל להם דהוי כדברים המותרים ואחרים נהנו בו איסור ומה שהנשים נוהגין יותר מאנשים מפני שכאותן הימים נעשה הנס ע"י אשה שבת יוחנן כ"ג היתה יפת תואר מאד ואמרה למלך הצורר שתשכב עמו והאכילתו תבשילי נבינה כדי שיצטא וישתכר מן היין וישן וירדם וכן היה וחתכה ראשו והביאתו לירושלים וראה שר צבאם כי מת מלכם וינוסו ולפי שהנס נעשה ע"י תבשיל חלב לכן נוהגין קצת לאכול תבשיל חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה ע"י חלב :

מקורות מס' 51, 59

קלט. הלכות חנוכה. [מנהגי חמשה-עשר בשבט]. ובו כ"ו סעיפים.

ג. בחנוכה מותרת עשיית מלאכה. — אך הנשים נוהגות, שלא לעשות מלאכה כל הזמן שנוהגות חנוכה בבית דולקים; ואין להקל להן. הטעם שהנשים מחמירות יותר, מפני שהיתה גזרה קשה על בנות ישראל; שגזרה בתולה שנישאת תיבעל להגמון תחלה. ועוד טעם, שהנס נעשה על-ידי אשה: בת יוחנן כהן גדול היתה יפת תאר מאד, וביקש ממנה המלך הצורר שתשכב עמו. ואמרה לו שתמלא בקשתו, והאכילתו תבשילי גבינה, כדי שיצטא וישתכר וישן וירדם; וכן היה, וחתכה את ראשו והביאתו לירושלים; ובראות שר צבאם כי אבד מלכם נינוסו. ולכן קצת נוהגים לאכול מאכלי-חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה על-ידי חלב.

מקורות מס' 52, 59

סדר

תניא רבתי

קצת כל חסידים והמבטחים תורמים אל הענין והנאמרים, בלעזן זה תהיה ענין
 המעשה הזה לזכור את חזקתן היום. קצת מילוי חסידים תורמים זהו זהו זה
 כפי המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, כפי המעשה הזה, המעשה הזה
 המעשה הזה.

כפי המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, המעשה הזה, המעשה הזה
 המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, המעשה הזה, המעשה הזה

ולפי המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, המעשה הזה, המעשה הזה

באורי טהר ש"ה

זה המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, המעשה הזה, המעשה הזה
 המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, המעשה הזה, המעשה הזה
 המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, המעשה הזה, המעשה הזה
 המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, המעשה הזה, המעשה הזה

זה המעשה הזה, המעשה הזה, זה המעשה הזה, המעשה הזה, המעשה הזה

ווארשא

בית ה' יצחק מלכמן ז"ל
 בית ה' זכר מקורי חסידים ז"ל

ТАНИА
 на издательстве Лепко Братов
 Часть I
 ВАРШАВА
 Вл. Панинцевича И. Гольдмана, Мельницкого 26 24.
 1924.

גמ ענין תשעה באב

ערב תשעה באב הלא יאכל אדם שני תבשילין.
 ולא יאכל בשר ולא ישתה יין. ודוקא בסעודה
 שמפסיק בה. כלומר שגמר בלבו שלא יאכל יותר
 באותו היום. אבל בסעודה שאין מפסיק בה מותר
 לאכול בשר ולשתות יין. ואם אכל קודם חצי היום
 אפילו בסעודה שמפסיק בה אוכל בישר ושותה יין.
 ובסעודה שאינו מפסיק בה אפילו אכל אחר הצות
 אוכל בשר ושותה יין. ומצאתי בשם הר' אביגדור
 כהן צדק יאפילו לביבות או מקרונ"י בלעז, מבושלן
 עם גבינה נקראין שני תבשילין.

[רסה] דין סעודה ערב תשעה באב שהל בחול .

ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא משש שעות ולמעלה פי' לאחר הצות אבל משש שעות ולמטה מותר. ואמר רב שמואל לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה אבל בסעודה שאינו מפסיק [בה] מותר פי' אפי' אחר הצות אוכל בשר ושותה יין אם אינה סעודה המפסקת ואם אכל קודם הצי היום אפי' בסעודה המפסיק אוכל בשר ושותה יין ואינו נמנע וכן הלכתא. ומצאתי בשם הר"ד אביגדור בהן צדק דצ"ל אפי' לביבות או מקרוני מבושלים עם גבינה נקראין שני תבשילין ומסתבר כוותי' דכל שני דברים מבושלין ואפי' בצל וגבינה או בצל וביצה קרויין שני תבשילין כדאמר' התם אפי' סלקא ואריוה ואפי' דג וביצה שעליו . תנא

מקור מסי 55

סי' תקנב

ס"ק ד' סדרכו צדק נ"ל שרוז העעמים כו' חבל דגני' אסור כו' כע"ס צטור וכל כיוצא בזה רזי' מקעים הא' כ' מ"א ס"ק צ' דדגני' אסורי' אפילו צלי טיבון. ולעכ"ד דהא' נ"צ צמ"ט כמ"ט צטור. הלא לא החזר לפשטן של דצרי' צדצרי' הטור יוחר מצט"ע וצט"ע כ' לפון הטור. הלא כוונת מ"א ליישז קושית הרצ"י על הטור ולחלוק עליו

המשך בעמוד הבא

לענין הדין: דהטורכ' והציא תחלה מחלוקת אי שני מיני' בקדרה
א' שרי או לא: וע"ז כ' וז"ל ונראה דאפי' לדברי המחמירים דבר
שדרכו צדק. כל השנה כגון אפונים שנותנים בהם צללים וצינים
שרי עכ"ל. והציא הרצ"י בשם הרעב"ן שכ' וז"ל ויש שמחמירים
לאסור צ' מיני' בקדרה אחד ואפי' צדג וצינה שעליו וחותר קפלוט
תחת הדג מפני שהן קרוי' שני תצטילין לענין עירב (ר"ל דאומרי'
צמס' צינה דף ט"ו ע"ז ד"ט ועושה תצטיל מעי"ט וסומך עליו
לצפת' (והיינו ערוצי תצטילין לצטל מי"ט לשבח) צמ"א שני תצטילין
צעי' לערוצי תצטילין. וצמ"א תצטיל א"י. ושון צדג וצינה שעליו
שהן שני תצטילין עכ"ל. וזה לא נחלק צ"ס על צ"ס דדג וצינה
שעליו סוי' צ' תצטילין ועיין דף י"ז ע"ב). וס"ל לרמב"ן דאינו כן
דקל הוא לענין ערוצ ואינו לענין ט"ז עכ"ל וכ"כ הר"ן סוף תענית.
וכ' הרצ"י וז"ל ומתוך דברי' אלו יתבאר לך שמש"ר צינו ונראה דאפי'
לדברי המחמירי' דבר שדרכו צדק כל השנה כו' שרי'. אינו כן שהרי
דג וצינה שעליו דרכו צדק כל השנה ומפ"ס איכא מאן דאסור. וע"ע
לענין מעשה בראי הוא סרעב"ן לסמוך עליו שדחה סברת המחמירי'
עכ"ל הרצ"י הרי דהרצ"י סקטה על הטור. שהתיר לכ"ע דבר שדרכו
צדק הא יפ' מחמירי' ולדינא התיר הרצ"י דג וצינה שעליו. - אצל
דעת ע"א דדברי הטור מדוקדקי' הם לכ"ע וע"ע נקט אפוני' עם
ציני' שרוב פעמי' נותני' בהם צללי' וציני'. לכן שרי לכ"ע. ושציק
סטור דגים עם. צינים דים צאמה לאו דברי' סבל הוא וכמ"ש הרמב"ן
ור"ן ד"א. ופ"ע כיון שרוב פעמי' תצטילי' דגיו' צלא צינים. ולכן
צאמה אפשר להחמיר. וזהו נתיישב קושית הרצ"י סג"ל על ספור.
ולענין דינא ג"כ ת"א חילק על הרצ"י דסמך א"ע על הרמב"ן לסתיר
דגיו' וצינים. ומ"א ס"ל כיון דהטור נקט אפוני' וצללי'. ושציק דג
עכ' ציני'. משמע דלא ס"ל כהרמב"ן אלא דגם זה תלוי צמחלוקת
אי' צ' מיני' בקדרה א' שרי'. דגיו' וצינים כיון דאין דרכן צדק כל
השנה ס"ל שני מיני'. וס"כ לפי' מאי דמחמירינין צמני' מיני' בקדרה
א' ס"ס דדג וצינה כיון דאין דרכן צדק אסור אלא דצדג וצינה ליכא
כ"ע לדין דמחמירי' כמ"ס צהג"א אלא דכ"ע כמו שקיים ע"א וכל
כיוצא בזה. וכן לענין לצינו' כו' דכל דבר שאין דרכו צדק צרוצ
פעמי' אף פלפעמי' עושי' כך עיקרי שני מיני' ואסור: וכ' ש"ל
אסור לעשות לצינו' כו' זה ראי' לדברי' ע"א. דהלצינות הם נעשי'
עעיקה. ועילוי הגצינות הם שני דברי'. כי עעיקה היא עאכל
צמני' ענמו. ורוצ פעמי' אוכלי' העיקה צלי מילוי גצינו'. והגצינה
היא ג"כ עאכל צמ"ע. ואף עאכל כהסוא חי ע"ע כשתצטיל עיקרי
תצטיל כמ"ש צמ"ע. וס"ל כפני מיני' בקדרה א' כיון דרוצ פעמי'
אין דרכן צדק ואסור ולפ"ז לאו דוקא מילוי גצינו' דאסור ס"ס אם
נתמלאו הלצינות צדק אחר כגון מה שקורין פלין' דלא ג"כ אסור. י
כיון דגם בזה אין דרכו צדק. דהא רוצ פעמי' תצטילי' העיקה ע"י
תצטילי' אחרי' וכמות שהיא צלי מילוי כלל:

הלכות
שנה הראשונה

פרשת דברים

יט בסעודה המפסקת אסור לאכול שני תבשילין. אפילו מין אחד ורק א' עבה וא' רך נמי חשיב שני תבשילין, ואפילו בשל דבר הנאכל כמו שהוא חי כגון תפוחים וכיוצא שבישולם בסוכ"ר חשיב תבשיל, ואפילו אם בשל תמרים ועשאו דבש שקורין בערבי סילא"ן, ואפילו אם בשל סוכ"ר ותקנו וסגנו ועשאו משקה שקורין שיר"א. ג"כ חשיב תבשיל, כיון דאחר בשולו נעשה בו טעם אחר, וגם קונה לו שם חדש, ואין לאכול ביצה עבה וביצה רכה דנסתפקו בזה האחרונים ז"ל אם חשיב שני תבשילין, ואם בשל מין אחד בשתי קדרות הריטב"א מתיר, ותרב החבי"ב ז"ל, בתשובה אוסר, וכמ"ש בספר כנסת ישראל דף ל"א ע"ד, וכל תבשיל שדרכם לבשלו שני מינים יחד, כגון אורז ועדשים, שקורין כגר"י וכיוצא בזה, חשיב תבשיל אחד, ומותר, וכן ה"ה המבשלים אורז ומניחים בו אפונים שקורין חומץ דחשיב תבשיל אחד כיון שדרכו בכך תמיד, וכן כיוצא בזה, אבל אורז שאוכל עמו ביצים קלויים חשיב ב' תבשילין ואסור: ופירות חיים יכול לאכול כמה מינים, וכן יכול לאכול פירות חיים עם התבשיל ביחד, וכן יכול לאכול עם תבשיל אורז, חלב חמוץ שקורין בערבי לב"ן, ובלשון אחר יגורט"י, דאע"פ דדרכם לחמם החלב על האש קודם שנקפה אין חמום זה עושהו בתורת תבשיל, מפני שאינו משתנה טעמו ושמו ומראהו בבשול זה על האש, ורק מתחמם, על כן, זה הלב"ן שקורין יגורט"י חשיב כפירות חיים ומותר לאכול עם תבשיל של אורז ועדשים ביחד, מיהו טוב להתרחק מזה כדי למעט הנאותיו בסעודה זו, וכמ"ש הרב מחב"ר ז"ל שאין נכון לאכול סלאט"ה עם התבשיל בסעודה זו:

והגב"נה אם אכלה היה הרי זו כפירות חיים, אבל אם בשל הגב"נה יש לה דין תבשיל, ואסור לאכלה עם תבשיל אחר, ואע"ג דמותר לאכול פירות חיים כמה מינים, מ"מ נכון למעט הנאותיו בסעודה זו ולא ירבה בפירות, ורק יאכל פרי הצריך לו בשביל התענית כמו פרי שקורין רק"י שצריך מאד במדינות אלו בשביל החום:

שער נפתלי
זמר של חנוכה

רשזתיהן ריבוי הסעודות • רק לכבוד חנוכה
 המזבח • ואמר בשלהן שירים ותזודות •
 מצוה לאכול ולשתות ולשמוח :
 לאכול גבינה אין הכרח • נוהגין לזכר שלא
 לשכח • מעשה יהודות שעשתה בכוונה •
 להאכילו חלב להשקיע בשונה • ולגמור
 הלל חיובים ולשבח :

מקור מסי 60

דרכי ימי חנוכה חיים ושלום

תתיו. בכל לילה בחנוכה הן' יושב בסעודה עם מסובין (והי' מזמרים בה אמת
 ויצוב זכו' עזרת זכו' עד עושה פלא) או בביתו משלו או שהזמינו
 אותו לסעודה בהעיר מאיזה חברות מוסדות צדקה סיום הש"ס וכיו"ב שעשו
 בחנוכה. וביום לא ישב בסעודה עם העולם. והי' כ"פ אוכל ביום לסעודת צהרים
 מאכלי חלב דייקא בחנוכה.

מקור מסי 61

מנהגי דיני חנוכה ל"ב ק"ק אלג'ר

(ד) נהגו איזה יחידים ואנשי מעשה עושין כיום ר"ח חנוכה תבשיל
אחר הנק' כוסכם עם בשר ויין ומיני מתיקה ומביאו לבית המדר'
של ת"ת ואוכלים הקטנים כשמהה וברננה ויש אחרים שעושין
להם פת עם גבינה ופירות (ה) נהגו יחידים הקהל מקבצים
מעות לצורך כסות עניים (ו) נהגו שאומ' קדיש בכבוד או"א ועל
שאר קרובים בחנוכה ופורים

שמואל ב יג

רעיו

(ח) ותלכב . ותחלוט סולת
 מורצכת צמיס רותחין תחלק
 ואח"כ בשמן :

מצודת דוד

(ו) ותלכב לעיני . תעשה לפני שתי לביבות : (ח) ותבאל . עוד פעם על הכסופ
 באין

מקורות מס' 64, 65

סימן לח	סימן לח
<p>ובחדש אונ' אין חדש כט' וז' טונית כ'ן ישראל' זכ'ור מתת' בן יוחנן אונ' זכ'ור דיא חטאונאיס י'ט' זכ'ין * אונ' די חטוב'סן ווייבר דיא דא' בקי זיין די ווא' קענין</p> <p>דיא גוטן קוב'ין זכ'ין היפש גרושי א'ן די בעקן זיין * אונ' א'ך רח' ביא דען גוטן וויין ל' טרינקן נויח ב'ן'ך איז * אונ' איבר א'יט' זכ'ן בעכ'יר פ'יין ז'וטטיג ל' זיין * אונ' דא' פ'ר זייט זיינן זיא דא'ט ב'ו מעכ'יר ל' זיין * וואו אונ'ט דיא שרי ל'בא נקנור אונ' בגריס גיטאן האבן * אונ' א'ך דיא ל'רה וואו אונ'ט אנטיוכ'ס גיטאן האט * אבר ב'יג'ערן ניט ל' בעטיין פ'ון גא'ט ד'ו פ'ר אונ'ט קיין ווא' ז'רה ל'ו קואן ז'און זאל * דען גאר פ'יל פ'ון אונ'ט בעו'ה דיא דא' גאר ניט וויט'ן ז'ואו א'ס חנוכה דער אבר גיווענן איז * ז'און וויט'ן זיא א'ך ניט גא'ט ל'ו ביטן ד'עט זיא גיטען זאל *</p>	<p>ובחדש התשיעי בכסלו : קול המון שליו : לכבוד מתתי בן יוחנן ולא לגנאי : ולכבוד בן חשמונאי : ואספו הגשים החשובות : בקיאות לעשות הכריאה וללכב הליכות : עגלות גדולות כהקף המרחשת : ומראיהן טוב ייני וארגוני כמראה הקשת : יאפו את הבצק ומינים יעשו משעמים טהעיסה : חביץ קדרה וכן דייסא : ועל הכל יקחו סלת חיטין : ויעשו ממנו הסופגנין והאסקריטין : והשתייה כדת בשמחות וניל על כוס וכוס : להעביר רעת ניקנור ובגדים וצרת אנטיוכ'ס :</p> <p>אונ'ט בעו'ה דיא דא' גאר ניט וויט'ן ז'ואו א'ס חנוכה דער אבר גיווענן איז * ז'און וויט'ן זיא א'ך ניט גא'ט ל'ו ביטן ד'עט זיא גיטען זאל *</p>

האצבע החמישי
טובה תזכה
 והוא שיר גדול מן שלש מאות וסמונסיס כמיס כמכות מוסר סכדמוי סקוסטכדיוקא

סב

לך הדכעו ככטול קודם וסעדד למוד הדיוסיס סכדוכוס כקס וסמלכ זכיות וספלוון
 הַמוֹנִי יִפְתָּהוּ דְלִתִּי הַנּוֹתֵם וְכֹל דְלִתִּי סִפְרִימוֹ סגורי
 וְדִי לְהֵם כְּתוּרָת אִם וְמִצּוּה מְלוֹמְדָה בְיַד אִשָּׁה וְנִעְרִי
 וְדִי לְהֵם כָּל לָיִם שְׂכִידָם כְּצוּם כִּפּוּר וְהַשְׁתַּכַּר בְּפוּרִי
 וְרִין רַבָּא אַמֵּת חוֹכְהָ וְטוֹכְהָ וְאַף אִם קָם וְשַׁחַט דָּב זְעִירִי
 לְבִיבוֹת עִם גְּבִינָה כְּהִנִּיכָה רִקִּיקִים בְּדָבֶשׁ הַדֶּלֶק לְגַרִי
 וְכִפְסַח אִכּוֹל מִצָּה וְסוּרֵךְ וְחָרוּסַת וּלְשִׁבִית אֵת שְׁאוּרֵי
 קְנוֹת יֵין וּבִשָּׁר מֵן יְהוּדִי שָׁמַע לְקְרוֹא בְּכָל עָרָבוֹ וְשַׁחְרִי
 וְהַתְּפַלֵּל בְּפִיהוּ לֹא בְּלָבוֹ וְסָה יִשְׁאֵל וְאִין לוֹ סַחְסוּרִי

לחנוכה

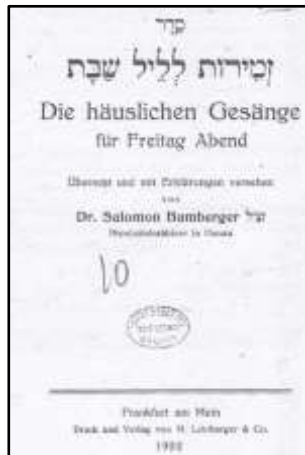
זמר נאה לשבת חנוכה עס המתנה אברהם • (הוא ר"א אכן עורא) יסז ברה
 אכלו משמנים וסולת רבוכה • תורים ובני יונים • שבת וחנוכה : האי
 האי בית כור : תמכור • תחבור • תשכור • בית כור לצורך
 חנוכה : ברבורים אבוסים • בשפודים צלויים • וכליל לאישים • אחד מן
 המנויים • האי וכו' : רך וטוב • יחדלון מנסוך המים • בבית ההין נלין
 בכל יום פעמים • האי וכו' : מקלות מים רבים • הצילנה אזניכם • ובל
 משרת דם ענבים לא ימוש מפיכם • האי וכו' :

שער באמרי חדשי כסלו טבת, מאמר ימי אורה **יששבר**

ערה. זמר אכלו משמנים שנמלא בלקוטי לבי וחרוסו זמר נאם לשבח חנוכה. סנס בש"ח מסר"י ברונא ז"ל (ס"ו קל"ז) כ"י ח"ל עוד סגידו לי שמסר"א סכסן לא ראם להניח סבחורים לנגן סזמר אכלו משמנים על סשלחן לפי שמשמט כאלו נחקן פס"י ח"ח ח"א כלל ססרי כחב מסר"ס ספודת חנוכה אינס ספודת מלוא וסזמר משמנים וכו' עד חמכור לצורך חנוכה משמט דספודת מלוא סוא פכ"ל חמנס כ"י נראס לפי"ז לפימס"כ סרמ"א וגס כפ"ז צסס מסרש"ל פפי"ד סרמב"ס דחנוכה ימי שמחס סס ס"י מקוס לזמר סגז' אך גס לפי שיפחס אין לו פפס וריח סל חורס מ"ש סאי סאי צית כור חמכור חמכור חשכור צית כור לצורך חנוכה וסלא לא פדיף משבח סאמרו פפס שצחך חול וכו' וגס מ"ש לוו פלי סיינו ג"כ לפי סצורך לשבח ולא למכור צית כור שדס לצורך ספודות חנוכה וצטרפ שמס"יס סזמר צצית סיין נלין צכל יוס פעמים (סיינו לסשחכר כסכרותו וכו') מקולות מ"ס רבים סלילנס אזניכס וכל משרת דס פנצ"ס לא ימוש מפ"כס (סיינו ס"י חמיד לשחות יין ולסשחכר) ס"ז צדרך חרוזי מס' סכורים (סמיוסד מל"ס) לפורים אשר כבד לווחו פלי קמאי ופ"י צס' כסא רחמים על מס' סופרים לסחוד"א ז"ל וצטרפ לחנוכה אין סייכות לזמר כוס. וגס מ"ש בלקוטי לבי שחכרו סאבן פזרא ז"ל אינו חמת (כנראס) וגחמן פלינו מסר"י ברונא ז"ל (סס"י מסרשונים) סלא נחקן פס"י ח"ח וכן סוא כדכריו כנז' :

זמר גאח לשבת הנקבה.

אכלו משקנים וקולת רבוכה. תורים
 ובנו יונה שבת הנקבה. האי האי בית
 בור. הקבור תחבור לשבור בית בור
 לצורך שבת הנקבה:

כרבורים אכוסים כשפורים צלום וקליל
 לאשים אחד מן הקנים: האי.

רד וטוב ושמן צלי אש ומצות. עגו
 ואקרו אמן ואקלו ברצועות: האי.

תקולות יהדלן כגסוף המים. בבית הנין
 גלן בקליותם פעמים: האי.

טקולות מום רבים הצלונה אונקם. וכל
 משרת ענבים לא ימוש מפיכם: האי.

Genießet fette Speisen und gesottenes
 Mehl, Turteltauben und junge Tauben; es ist Sab-
 bat und Chanukka. Das Feld¹⁾ verkaufe, das Feld
 verpachte, miete ein Feld für Sabbat und Chanukka.

Gemästete Vögel, am Spieße gebraten, und ganz
 am Feuer Bereitetes sei eine der aufgetragenen Speisen.
 Das Feld usw.

Zart und gut und feist, am Feuer gebraten mit
 Mazzoth, stimmt an und sprecht Amen und ge-
 nießet es in Wonne. Das Feld usw.

Der Lärm höre auf vom Gießen des Wassers, im
 Hause des Weins lasset uns weilen an jedem Tage
 zweimal. Das Feld usw.

Vom Lärm der vielen Wasser mögen euere Ohren
 gellen, und aller Saft der Trauben weiche nicht aus
 eurem Mund. Das Feld usw.

1) בית כור, ein Feld mit einem Kor Aussaat. Ein Kor hat
 30 Sa, ein בית כור ist ein Flächenraum von 75 000 Quadratellen.

קלז) עוד הגידו לי שמהר"ר אברהם הכהן לא רצה להניח הבחורים לנגן
 הזמר אכלו משמנים על השלחן, לפי ששמע כאלו נתקן עפ"י ת"ח, וז"א כלל, שהרי כתב מהר"מ בסעודת חנוכה אינה סעודת מצוה, והזמר מתחיל אכלו משמנים כו' עד תמכור לצורך חנוכה. משמע דסעודת מצוה היא :

מקור מס' 77

"דבר בעתו" ש"ק מקץ, ב בטבת (ז' דחנוכה)

ס ד ר ה י ו ם

קבלת שבת: למ"ב אומי ב"לכה דודי" הנוסח של יו"ט: "ברנה, בשמחה ובצהלה" ◊ הספרי א"א במה מדליקין וכ"מ ק"ק אשכי שבא"י. על הכרזת "תקופת רב אדא", ר' ב"מעשה בראשית". יש מנגנים בסעודת ליל ש"ק (או למחרתו בסעודת היום) את הזמר "אכלו משמנים" לר"א ו' עזרא, המיוחד ל"שבת חנוכה" (וכן מ"ט, מני"ס).

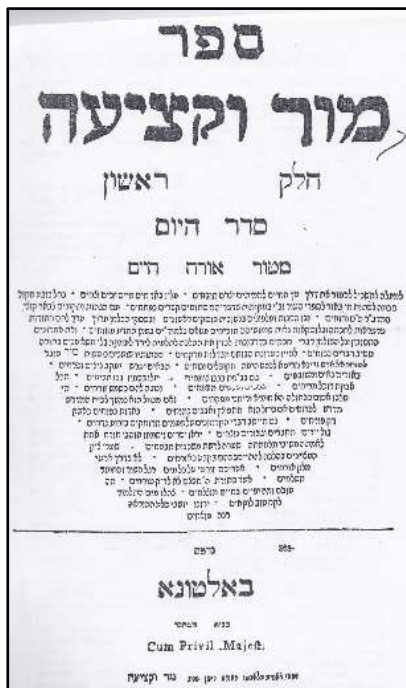
מקור מס' 79

עוד דינים לחנוכה

וכן מקובל לאכול בחנוכה מאכלים מטוגנים בשמן לזכר פך השמן שנעשה בו נס.
מקור מסי' 80

המשך בעמוד הבא

מזר וקציעה אח סי תרע מנורת זהב

על כן כרחק • דמכה נוותיקין האל
ודאי • יתו דמילר'ח • דקיי'לכסי דנהני דלא
למטנד ציה ענדחא • מכהנא (ואפ'ג דלא אשכחינן
צסיס דוכתא • דפלגירצן צין כסי לגברי • לשנין
איסודין) והכי נמי צנ'ד • הא סיכא סמך למכהג •
וביחוד לכסיס הוא דבר ראוי וכון • לפי שסן
קלות כדעח • ויצואולפשות מלאכתן
לאור הכר של מלכה • ואת זו מלאחי אחריות ציי
לצפ'ז'ל • שעשהג'כס מוכות לסצרת הטורי מלותו
מכהג צל ציס: למלטה דר'ח • והוא ז'ל הוסיף
לומר • שגם המוכה כמו כן נעשה ע'י הכסיס • וזה דבר
צדוי (ואפ'פ שכהצו בקלה מפרשים) כי באמת אין
שייכות כלל לכסיס צנס חנוכה • יתבררן הכסיס •
לא אמרו רז'ל • אלא טאף בן היו באמהו הנס • וזה
כפירש'י ז'ל • שהיוונים גזרו על האשה הנשאת •
שתבעל להגמון תהלה (שגזרתם ברעות היו כוללות
לנשים כמו ללכסיס) לא שכן הכה היו סבה וגירס
לנס • כמודע מספר מלחמות החשמונאים ומדברי
היוסיפון (גם הפייטן האשכנזי ציולר דשבת חנוכה •
ערבב מעשה שני ימים מתחלפים • ורחוקים מאד
צומכים זה מזה ולא קרב זה אל זה י'אס לא שנאמר
שלה לתת זכרון גם לנס יהודית • שאירע בזמן
קדמון • צימינלות בית ראשון • ולא מצא לומקום
מיוחד • ולירפולנס חנוכה • כמו שבס'ד צהגרות
היוצרות) אלא הפיקר כדצריכו • שנקבא מכהג זה
על הכסיס • לקלות דעתן • והוא הככון •

ספר יהודית.

מאת צבי פרץ הוות (פירינצי).

מן הסברות השונות, שנאמרו על זמן חבורו של הספר החיצוני הנזכר¹, שלש
הן שראויות להאמר. האחת: שנכתב הספור בזמן ארתחששתא אוכוס מלך פרס²;
השנית: שנתחבר בדורות החשמנאים — והשלישית: שהוא מוטנו של בר-כוכבא³.
אחר חקירה מתונה ומדויקת באתי לידי החלטה, כי השטה השניה — היינו שיהודית
היא מימי המכבי — יש לה יסוד נאמן, וכונתי במאמרי הקטן הזה היא, לתת את
הראיות החשובות, שיש בהן כדי להחזיק את ההשערה הזאת.

מקורות מס' 83, 84

5. *Second Century.* The atmosphere of the book is decidedly that of the Maccabean period, when, as many (including this writer) believe, it was actually written. It is only in 168-165 that a king (Antiochus Epiphanes) forced the Jews to forsake their God and change their religion: no other historical event could have suggested such fantastic statements as we read in 3:8 and 6:2.

*****

we have found that one may plausibly discover in Judith a historical background in any of five centuries, from the seventh to the second B.C., and accordingly identify Nebuchadnezzar with a ruler living within that half of a millennium.

*****

¹³ The date about 150 B.C. for the composition of the book is the one generally suggested. It has been adopted by Fritzsche (second century), Ewald, Reuss, Cornill, König, Strack, André, Löhr, Schürer, Nickel, Cowley, Eissfeldt, and others.

מקורות מס' 84, 86

תוספתא ידים פרק ב

ה המשיחות

והרצועות שתפרין בספר אע"פ שאינו רשאי לקיימן (ט) מטמאות [ע]. תיק הספרים ומטפחות ותיבה של ספר בזמן שהן (י) מהורות מטמאות את הידים (ע) (יג) הברכות אע"פ שיש בהן מאותיות [י] ומענינות הרבה שבתורה אינן מטמאות את הידים. (ס) הגליונים (ט) ספרי מינין אינן מטמאות הידים. (צ) ספרי בן סירא וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך אינן מטמאין את הידים: |

מקור מס' 85

יוצר לשבת ראשונה של חנוכה.

ע"ס א"כ כטול תענה, ותתום נו חסף בר שלמה.

איךָ בי אנפֿתֿ בי ותֿשבֿ. אָנֶךָ הַמִּית שְׁעֵי לְקָשׁוֹב. אִיבְתִי בְקֶשׁ
בְּעִלְעֵלֶת לְנִשׁוֹב: אִבְיָה וְאִזְכָּרָה יְמֵי קָדְם. אֲשֶׁר קָרְאוּנִי בְּנִכְתָּם אָדָם.
אוֹתוֹתָם אֲנִידָה וְלֹא אֲרָדָם: אֲשִׁיחָה צְרוּת וְנִקְמַת אֲנִטְוִיכֶם. אֲבַח חֲסִידֵי
וּמְשִׁיחֵי נֶכֶם. אֲוִילֵי עַמִּי כְּזֹקְרֵינִי לְהַרְכֵּם: יָעַן וְעַד סוֹסֵי פְלָרוּת. כְּמוֹ
רוֹכְבִים שְׁנוּכֵי לְפִידוֹת. מוֹפֵת הַרְאוֹת בְּתוֹךְ עִיר נִבְדָּרוֹת. קְדוּשׁ:

*****

צִהַל בְּסוּם :

מִזֶּן וְכִרְבֵּר. עֲבָאֵי בְּמִשְׁתַּה שְׂמָנִים הַשְּׂבֵר. צִוְאוֹ לְצוּד שְׂתַה וְיִשְׂבֵּר:
קִפְתִּי אִז שְׁנַת תְּרַדְמָה. קָרְאוּ לוֹ הַנְּעֵרָה לְסָנְמָה. קִדְקִדוֹ הַשְּׂבִיב וּבְלִשָׁן
נְדָמָה: קָמוּ הַיֵּשׁ וּפְנֵי לְדָרְכֶם. קָלוּ רַגְלֵי מַעַל מַלְכֶם. קָדְמוּ וַיִּרְצוּ לְאֵהֲלֵי
סָבָם: קְרוּאָה יִרְאֵת יְיָ וּמִשְׂכָּלֶת. קִצְצָה גְלַגְלָתוֹ כְּרֹאשׁ שְׂבָלֶת. קִתְּתוֹ
וְהִבְיִאתוֹ לְהַטִּיב תוֹחֶלֶת: רְאוּהוּ וְלֹא הֲאָמִינוּ לֵה. רָצוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר בְּקִצְפוֹ
תֵּלַח. רַחֵשׁ הוּא רֹאשׁוֹ בְּאֵלָה: רַמֵּשׁ הֵהוּא גְדָלוֹ שְׂמִחוֹת. רַחֲקוּ וַיִּגְבּוּ יָעוֹן
וְאֲנָחוֹת. רִדְף וּמְחַנְקֶם בְּהַרְף לְהַמְחִיר: רָקְדוּ וְתִדּוּ כִלְהִלְיָה. רָגְנוּ
הַנְּעִימוּ לְנוֹרָא עֲלֵיָה. רַחֲסָם וּפְקָדָם בְּפִסּוֹת וְחִמְלָה: שְׂחַד כְּהַקְרִין וְהַבְּקָר
אוֹר. שְׂאֲגוּ בְּקוֹל חֲזָק וְנֹאֵר. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ לְבָאוּר: שְׂוֹדִים בְּשִׂמְעָם
הַמִּלַּת הַחֲמוֹן. שְׂקִדוֹ לְהַקְרִין הַפְּלִדָּה וְלְכַמּוֹן. שְׂנִפְיָהוּ מֵת מִשְׂקֵב בְּאַרְמוֹן:

*****

תִּכְמוֹנוּ חֵלֶל לְגִמּוֹר שְׂמוֹנָה. תִּכְנוּ גְרוֹת לְהַעֲלוֹת

בְּרִנְגָה. תִּמִּיד בְּכִלְשָׁנָה וְשָׁנָה: תִּאֲמוּ הַיּוֹם שְׂבַרְתִּי (וְרֹאשׁ חֲדָשׁ) וְחִנְיָה.
תִּפְאֵר מַעֲנִינָם מַעֲנֵה וְרָבָה. תַּעֲדִידָה גִּצַּח בִּי לֵךְ הַמְּלוּכָה: יְחִידִידָה וְיִדִידִידָה
סֵלָה פְּקִידָה. פֶּלֶל נְדָמִית שְׁנִבְדָּה לְבָדָה. כְּשִׁבֵי הַדְּרִיבָם וְהַבֵּל יִדְדָה.
קְדוּשׁ: הַבֵּל יִדְדָה.

קטעים מהפיוט

מקור מס' 90

נח

רצה רבי שמעון אמר, אילו הוינא שכיח בעלמא, כד יהיב קביה
 י ספרא דחנוך בעלמא, וספרא דאדם אתקיפנא, דלא ישתכחון י בני
 כ אנשא, בגין דלא חיישו כל חכמאן לאסתכלא בהו, וטען במלין אחרנין,
 לאפקא מרשו עלאה, לרשו אחרא. והשתא, י הא חכימי עלמא ידעין מלין,
 יא וסתמין דון, י ומתקפי בפולחנא י דמאריהון.

מקור מסי 92

המשך בעמוד הבא

צראשת רצה פרשת צא סימן ה סדר מקץ

כעס ינאי מלכא על שמעון
 בן שטח שמעיה הוא כעיס עלוהי צרח ליה וערק לבתר יוסף הוון
 בני אינשא רברבין מן מלכותא דפרסייתחבין נגסין על פיתורא
 דינאי מלכא. אמרין ליה מרי מלכא נתרק אכז דהוה הכא חד סב
 והיא אמר לן פילי דאורייתא אמר לאחתיה אלהי בתרית
 ואייתיתיה אמרה ליה הב לי מילא ושלח ליה עוקתך והוא אתי
 יחב ליה מילא ושלח ליה עוקתיה ואתא מן דאתא יתיב ליה בין
 מלכא למלכא אמר ליה למה ערקת שמעית דפרי מלכא בעיס
 עלי וצרח לי מינד דלא תקטלנני וקייסת הדין קרינא חבי כמעט
 רגז עד יעבור זעם אמר ליה למת
 אפליית כי אמר ליה חפ ושלום לא אפליית כך אלא את פמפונך
 ואני מן אורייתא דכתיב כי בצל תחכמת בצל הכסף אמר
 לו ולמה לא אפרת לי אמר ליה אי אמרית לך לא הוה עבת אמר
 ליה למה יתבת לך בין מלכא למלכת
 אמר ליה בספר בן סירא כתיב סלסליה וחרומאך

מקור מסי 93

תוספת יום טוב בני העיר פרק ג מגילה

ו

: בנשאים דהוי גזי חנוכה המזכה. כ"כ דס"י והר"ן. והטור סימן תרפ"ד כתב על
 סם מדרג פסיקתא מביס שטלס מלחכת המעין כ"ה בכסליו. [ואני מלחתי בספר מ"ב י שכשכשנו התשמונים ליוטס מלא
 המזכה משוקן והלנו אותו ובגלוהו מחדש והגנו אותו כ"ה בכסליו]:

מקור מסי 94